

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XVIII. KÖTET. 8. SZÁM.

ADALÉKOK

A FINN-UGOR PALATALIS MÁSSALHANGZÓK

TÖRTÉNETÉHEZ.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SZILASI MÓRICZ

I. TAGTÓL.

Ára 1 korona.

BUDAPEST.

1904.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. *Tel'fy Iván*: Solon adótvényéről. 20 f. — II. *Tel'fy Iván*: Adalékok az attikai törvénykönyvről. 20 f. — III. *Türkányi J. Béla*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász Károly*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy Ferencz*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiaánk feladása. 20 f. — VI. *Vámbéry Ármán*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre Sándor*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy Ferencz*: Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai Sámuel*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus I.*: A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k.** I. *Mátray Gábor*: A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvincodexről. 20 f. — II. *Szász Károly*: A tragikai felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics Gy.*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály Henrik*: Adalékok a magyar rokonejtelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Tel'fy Iván*: Solomos Dénes költeményei és a létszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy Antal*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy Ferencz*: Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun Géza*: A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády Aron*: Magyar szófejtések. 20 f. — X. *Szenisszy Sándor*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Aron*: A defterekről. 40 f. — XII. *Szvorényi József*: Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k.** I. *Brassai Sámuel*: Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — II. *Szabó Károly*: Apáczai Csérei János Berezai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó Imre*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai Károly*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály Henrik*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna Ferdinánd*: A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső I. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher Ignác*: A nemzetiségi kérlés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Griinn Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun Géza*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Szende*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k.** I. *Brassai Sámuel*: Paraleipomena kai di-orthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálint Gábor*: Jelentése Oroszország-és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal Antal*: A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományoknak művelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher Ignác*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára kelettről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy Pal*: Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz József*: A németországi philologok és tanfőrfiak 1874-ben Inusbruckban tartott gyűléséről. — VII. *Fogarasi János*: Az új szökről. 30 f. — VIII. *Toldy F.*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna Ferd.*: Az ik-es igékről. 30 f. — X. *Szarvas G.*: A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.)
- V. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Nyelvészkedő hajlamok a magyar népműl. 50 f. — II. *Brassai Sámuel*: A neo- és paleologia ügyében. 60 f. — III. *Barna Ferdinánd*: A hangsúlyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi Mór*: Brassai és nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Kriza János I. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus István*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Tel'fy Iván*: Aeschylus 1 K 60 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre Sándor*: Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany László*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.)
- VI. k.** I. *Mayr Aurél*: A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálint Gábor*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna Ignác*: A rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher Ignác*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Jakab István I. t. fölött.

ADALÉKOK

A FINN-UGOR PALATALIS MÁSSALHANGZÓK TÖRTÉNETÉHEZ.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SZILASI MÓRICZ

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1904.

Adalékok a finnugor palatalis mássalhangzók történetéhez.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1903. évi november 23-án tartott ülésében.)

I. FEJEZET.

Finnugor szókezdő mélyhangú k és χ (h).

Meg akarom vizsgálni azt a viszonyt, mely a finnugor mélyhangú szóokban álló szókezdő medio- ill. postpalatalis k és χ (h) között mutatkozik. A kérdés ez: Valjon helyes-e az a föltevés, hogy a magyarban, vogulban, osztjákban mutatkozó szókezdő χ eredeti (hátrább képzett mint a k , mely magashangú szóokban áll) k hangból származik, a mely a többi finnugor nyelvben tényleg a megfelelője.

Feltünövé és kétségessé ezen fölfogást különösen az a körülmény teszi, hogy a fönt nevezett ugor nyelvekben mély hangok előtt a szókezdő χ mellett a szókezdő hátrább képzett k is megvan, még pedig nem csekély számú esetben. Azt kell tehát gondolnunk, hogy vagy nem minden mélyhangú $k > \chi$ bennük, és akkor az eltérés okait kell kutatnunk; vagy azt, hogy a mélyhangú k és a χ hangjuk külön-külön eredetű.

Itt ismét két eset lehetséges. Vagy az, hogy a finnugorban a szókezdő mélyhangú k mellett egy szókezdő χ hangot is föl kell tételeznünk, úgy hogy a két hang egyesülése k -ban a többi rokon nyelvekben későbbi fejlődés.

Vagy azt s ez a valószínűbb feltevés, hogy az ős nyelvben kétféle mélyhangú k volt, t. i. 1. egy szókezdő postpalatalis k , a melyből a magyar, vogul és osztják nyelvekben χ , a többiben meg mediopalatalis k fejlődött.

E mellett volt az ősnyelvben egy mediopalatalis szókezdő *k*, a mely az összes finnugor nyelvekben megmaradt (esetleg, mint pl. az osztjákban, a postpalatalis *k*-val fölcserélődött).

Hasonlóképen vélekedik RADLOFF a török nyelvekről, ezt mondván: «Ich bin geneigt anzunehmen, dass die tonlosen hinterlingualen explosivlaute *k*, *k* als die ursprünglich in den türksprachen allein angewendeten anlauts-consonanten angesehen werden müssen» (Phonetik 137.).

Lehetséges végre az is, hogy amaz a *k* ~ *kh*-nak hangzott.

Biztos feleletet azonban erre s hasonló kérdésekre véleményem szerint csak akkor kaphatunk majd, ha kutatásainkat az egész ural-altáji nyelvsalád körére kiterjesztjük, minthogy az a meggyőződésem, hogy e nagy családba sorozott nyelvek, ha talán nem is mindannyian, de sokan közülük szoros rokonságban tartoznak össze egymással, például bizonyosan a finnugor és a török nyelvek. Ilyen nagyobb körre terjedő kutatások lehetséges, hogy a nyelvek elágazására is újabb szempontokat fognak kideríteni. Azért nem felelhetek most arra a feltűnő eltérésre sem, hogy mért nem jár együtt a szókezdő *k* és *χ* hangok törvényes fejlődésében a többi ugor nyelvvel a zürjén s a votják nyelv, a melyek szintén az ú. n. ugor nyelvek csoportjába tartoznak.

Rendkívül érdekesek és fontosak a csuvasnak idevágó adatai, minthogy a török nyelvek között ép ő az, a hol teljesen megegyező hangmegfeleléseket találunk a szókezdő *k* és *χ* hangokat illetőleg, mint a magyarban, vogulban és osztjákban. Így eredeti *k* megfelelője a csuvasban is részint *k* és a magyarban stb. is mélyhangú: *k*, mint a *kacs*, *károg*, *kufar*, *kajtat*, *kóró* stb. szók alább közölt etymológiája bizonyítja. Ellenben ugyancsak eredeti *k* = csuvasban és megegyezőleg a magyarban stb. *χ*, *h*, mint a *hab*, *hajt*, *horzsol*, *horol* stb. etymológiájából látható. Azért az alábbi fejtegetésekben, a hol csak tehettem, különös figyelemmel voltam a csuvas megfelelésekre, minthogy ezek alapos bizonyítékul szolgálhatnak föltevésém mellett, hogy a mostani szókezdő *k* és *χ* már eredetileg is külön származású hangok valának.

Nem használhattam már fel olyan erős bizonyítéknak a többi török, vagy a mongol nyelvbeli adatokat, mivel itt már kisebb nagyobb zavarodás mutatkozik azokban a nyelvekben is, a melyekben a szókezdő *χ* előfordul. Mert pl. a jakutban a *χ* csak az *a* és *o*

hangok előtt van meg rendesen, de viszont *k* ezek előtt soha sem állhat meg. Viszont egyéb mélyhangok előtt, az *i* és *u* előtt, csak a *k* hangot tűri meg és soha a *χ*-t. Erre nézve BÖHTL. ezt jegyzi meg: «In einer älteren zeit scheinen die nicht aspirierten gutturale *k*, *g* auch im jakutischen in einer beziehung zu den weichen (*ä, ö, i, ü*); und die aspirierten *χ*, *g* zu den harten vokalen (*a, o, i, u*) gestanden zu haben». (Gramm. 61.)

De ép ennek a kérdésnek a tisztázása nehéz feladat és ismeretlen.

A többi törökségben a sojonit s karagast kivéve, a szókezdő palatalis (gutturalis) *χ*, *h* spiransok csak idegen eredetű szavakban vannak meg (RADLOFF Phonetik 137. kv.).

Tárgyalásunkban természetesen figyelmen kívül kell hagynunk a finn *s* lapp szókezdő *h* hangot, a mely más eredetű; valamint a magyarban is azokat, a melyek dentalis hangból fejlődtek. A többi rokon nyelvben, a mordvinban, zürjénben, votjákban, egyáltalán ismeretlen a szókezdő palatalis vagy gutturalis *χ*, *h* spirans.

Lássuk most a tárgyalt hangviszonyok megfelelését részletesen.

1. Ősi **k* vagy **kh* > magyar *h*; vogul, osztják *χ*, *kh* (szurguti *k*), (csuvas *χ*)*; egyéb finnugor nyelvekben mélyhangú *k* (medio- vagy postpalatalis).

Midőn az idevágó bizonyítékokat közlöm, a MUSz. adatait is elsorolom, részint kiigazítva, részint bővitve őket. Elhagyom rendesen, mint célunkra fölöslegest, azokat a nyelveket, a melyekben a szókezdő *k* mutatkozik. (A szám a MUSz. czikk-számát mutatja.)

88. *hab*; vog. osztj. *χump*, vogK. *khap* «welle», T. *khup* id. (MUNK. NyK. 25:269.) csu. *χom* > (cser. *omó*); alt. *kom*, v. ö. cserM. *ko*.

89. *had*, vogB. *χānt*, K. *khōnt*, T. *khqnt* id.

90. *hág*, vogB. *χājgi*, K. T. *khoykh*- id.; osztB. *χanalem*,

*) A csuvas szót részben PÁPAY JÓZSEF úr szíves közlése után írom át.

osztl. *χōyam* id.; jak, *χām* «lép, lépésben megy» (BOLLER *Magy. Verbum* 35; 283. l.).

91. *hagy*-; vogB. *χālī*, D. *khul*- «elhagy», K. *khwołiti* «marad», *khwołiti* «elhagy»; osztl. *χaj*- osztB. *χaiem* id.; *χaislem* «bleiben, zurückbleiben, übrig bleiben», osztl. *χaidem*, *χeidem* id. v. ö. *χcintem* «hátrahagy» (SETÄLÄ NyK. 26: 397.); jak. *χāl*-; tör. *kal*- «marad» (? csuv. *jol*-, *jul*- id. — v. ö. csuv. *jun* ~ tör. *kan* «vér», csuv. *jur* ~ tör. *kar* «hó» AŠMARIN 84. l.).

92. *háj*; vogB. *χūt*- «hízik» (I. MUNKÁCSI NyK. 25: 178.) — jak. *χojū* «sűrű (erdő, folyadék), dick (flüssigkeit), dicht (wald)», *χojun*- «dick, dicht werden» (BÖHT. 87); tat. osm. *koju* «vastag, vastaglábú»; keleti tör. *kojak*, *kujak*, *kujo* id. *kojol* «vastagszik, sűrűsödik» (RADL. 2: 527.) — votj. *koj*, kaz. *küj* «szalonna, zsír, zsíros, kövér» (MUNK. Szótár), Jel. *köi* «fett» (WICHM. Votj. Sprachpr.).

96. *hajt*; vogB. *χāji*, *χōji* «antreffen», *sawne χājātēn* «inségbe jutottál», D. *khaji* id., vogB. *χujti*, K. *khwoiti* «fölbujtat» (v. ö. az *q* ~ *u* változásra vogB. *χajti*: *χujti* «fekszik»), osztl. *χojem* «érint, talál, jut»; *χojedem*, *χoidem* «mozgat»; osztB. *χoilem*, *χoilalem* «stehen bleiben, gerathen, treffen», csuv. Zol. *χuv*- Ašm. *χu*-; *χāv*- (83, 89. l.) «hajt, гнать»; ág. osm. *kog*- قوغق; keleti *kog*-; osm. bosniai *kov*-; alt. kaz. kir. *kū*- «verfolgen, nachfolgen» (RADL.).

Említsük meg itt a *hajó* szót, melyet a MUSz. 73. l. ugyancsak a *haj-t* igenevének magyaráz. Ehez sorolja MUNK. Ethn. 4: 268. a következő vogul szavakat: vogB. *χāp*, K. L. *khōp*, *khop*, T. *khāp* «hajó» (osztl. *χōp* «ladik, csónak», osztB. *χōp*, *χāp* id.) s úgy magyarázza, hogy nem egyéb mint *-p* végű participiuma azon alapigének, a mely a vog. *χajt*- futni szóban mutatkozik. Föl kellene akkor tennünk, hogy a *χajt*- képzett ige, de a *-t* képzőnek határozott causativ jelentést, mint a magy. *haj-t* szóban mutatkozik, nem lehet tulajdonítani. Feltűnő továbbá, hogy van egy vog. *χajtep* «híd» szó a teljes igéből képezve. A MUSz. ide veszi nemcsak a vog. *χajti* «fut», hanem *χāji* «jut» s *χujti* «felbujtat» igéket is, de már azért is lehetetlen ez az egybeállítás, mivel a vog. *χāji* az osztj.-ban *χoj*- ellenben vog. *χajti* «fut», osztl. *χōxt*-, *χōgot*-, B.

χozol-, χugol-, S. kogolem «fut, nyargal, folyik». Azért mellőztem is a fönti etymológiában.

Ellenben azt el lehet gondolni, hogy a vog. *χajt-* igében ú. n. momentan képző, szerintem fölös értelmű causativ képző rejlik (v. ö. *futtat, léptet* NyK. 24:438. vogT. *khaít ~ khajtut-* «futkároz» Vog. Népk. 4:364. K. *khaititi* id. 2:228. ellenben KL. *khaít*-hoz 4:157.), akkor helyes MUNK. véleménye, hogy a *χāp* «hajó», < **χaj-p*.

De minthogy bizonyosnak tartom, hogy ez a *χajt-* «fut» nem tartozik a magy. *hajt-* igéhez, mert ennek feltehető alapszava **haj-*s alapjelentése «jutni valahová», nem is említve a már felsorolt hangbeli s értelmi eltéréseket, csak azt mondhatjuk, hogy a *hajó* s a vog. *χāp* képzésében a felfogás találkozhatik, de a szók más eredetűek.

Mindent egybevetve tehát legjobb visszatérni a régi felfogáshoz, a melyet már BUDENZ NyK. 10:82, 133. kifejtett, hogy a *hajó* viszonyban van a csag. *kajik, kajuk* (jak. *χajok*, mong. *χajak*) szóval, akár mint kölesönvétel, mint BUDENZ gondolja, akár mint ösrokonság, mint BOLLER Magy. Etym. 56. (339.) s VÁMBÉRY NyK. 8:149. Magy. Ered. 353. magyarázzák. Ezt most nem tudom eldönteni.

97. *hajlik* «biegen, beugen»; vogB. *χūtayli* «hajlong», vogP. *khajlale* «hajladozik», vogFL. *χālmāli* «billen».

98. *hal* «fisch»; vog. *χul*; osztl. *χut*, PÁPAI *khut*, *χut*, *khul*, osztB. *χul* id. — v. ö. szam. T. *kole*, Jen. *kale*, O. *kuel*, K. *kola*; — szam. Jur. *hālea, hāle'* id. (CASTRÉN 221. l.)

99. *hal-* «sterben»; vogB. *χāli*, D. *khāli*; osztB. *χallem*, osztl. *χad-*, *zat-* id.

100. *hāl-* «übernachten, über nacht schlafen»; vogT. *khölē* id. vogB. *χujī* «fekszik, hever», vogP. *khujī* «alszik», vogT. *il-khujlalem* «lefekszem», vogP. *khwujī* id. vogK. *khøj-*, *jāl-khojgeli* id.; osztB. *χollem* (osztS. *külem*), osztl. *χōdēm*, *χōtem*, futurum *χōttēm* «meghál» (SETÄLÄ NyK. 26:391.).

101. *halad* «gyors»; vogB. *χali* «gyors», *χalqi* «csúszkál» (l' az i há-
tása miatt); osztB. *χolalem* «fliessen, rinnen, laufen»; — mong.
χali «repül, lebeg».

102. *hall* «hören»; vogB. *χōli*, K. *khōli*, KL. *khwōli*, T. *khq̄li*-
id.; osztB. *χullem*, *χulilem*, *χulēntelem*, I. *χüdem* (fut. *χüttem*), S.
kūlem, *kōlendem* id.

103. *háló* «rete» vogB. *χūlp*, *χūlep*, K. *khulp*, osztB. *χōlep*, I.
χōdép, *χōdap*, Pp. *khqtép* id. (MUNK. Ethn. 4:96. SETÄLÄ NyK:
26:380.)

107. *hamu* «asche»; vogK. *khulēm*, osztB. *χojem*, I. *χōjēm* id.

109. *hanyatt* «supinus»; vogB. *χani*, K. *khani*, *khoni'* id.
(? v. ö. vogB. *χaniy* «görbe; schief, krumm», f. *kani* «ferde, rézsut-
tos») (MUNK. NyK. 25:270.). Az egyezés nem bizonyos a magy. *ny*
miatt, hacsak föl nem tehetnök, hogy *hany-att* < **han-ja-tt*. To-
vábbá a vog. szók is bizonyosan ragos alakok; v. ö. osztB. I. *χon*
«gyomor, has», vogK. *khoni'* *pütmesté* «hasba döfte» (Vog. Népk:
2:233.)? L. azonban *hónalj* 11. l.

111. *három*; vogB. *χürem*, K. *khürem*, T. *khōrem*; osztB.
χūlem, I. *χüdem*.

114. *hasít* «findit»; vogB. *χusāti*, P. *khušeti*, K. *khwōseti* id.
T. *khq̄sémte* «megránt» [? v. ö. vogB. *χasi* «schneiden, zerren, reis-
sen», AL. *khwāsi* «reissen, jäten»] (MUNKÁCSI NyK. 25:269.).

116. *hat* «sex»; vogB. *χqt*, K. *khōt*, KL. T. *khqt*; osztB. *χut*,
χot, I. *χūt*, *χōt*, S. *kūt* id.

117. *hát* «rücken», vogB. *χütäi'* Déli *khuta*, *khuti* «mögé»,
khutel «mögül» (MUNKÁCSI NyK. 25:178.). Valószínűnek tartom,
hogy ide tartozik vogP. *khūti* «hajlik, sich beugen», B. *χūtaχli*
«hajlong»; *χütéχli* id. T. *il-khōté* «lehajlik», K. *nokh-khütēmtaχti*
«fölköti háti batyuját», továbbá vogB. *χünt*, K. *khūt* (töve *khünt*),
KL. *khut* «batyú, bundel». De ez esetben nem zárható ki e soro-

zatzból vogB. *χūnti* «hátára vész», *χūntmi* id. *χūntliti*, KL. *khuntī* «a hátán czipel». Sőt mint látjuk a vogK. *khūt* töve *khūnt-*, KLN. *khunti* ~ *khut* szavakból, az *n* hang eredeti, a mint kétségtelenül bizonyítja a vogB. *χūnt* szó is. A kérdés csak az lehet, vajon a kettő közt: *χūnt* «bátyu», *χūnti* «hátára vész», melyik az eredeti jelentés: a *bátyu* vagy a *hát* fogalma. Erre nézve azonban erősen döntő bizonyíték, hogy az utóbbi feltevés a helyes, osztl. *χunē* «a háton, auf dem rücken», *χunža* (adverb.) hátra, pl. *χunža kernem* «auf dem rücken, rückwärts fallen», *χunža tükom* «rücklings zurückspringen», osztl. *χonža*, Ahl. *χonža* «rücklings, auf dem rücken», a melyek tulajdonképp **χunt-s*, **χunt-sa* ill. **χunt-t*, **χunt-ta* alakoknak elemezhetők, v. ö. zürj. *gats*, *gatsön* «auf dem rücken»; osztl. Hunf. *il* ~ *ilis* «aláfelé» ~ osztl. *idet* id.; *χol* ~ *χolis* «el»; *jogo* ~ *jogos*, I. *jogöt*, *jugöt*, *jugut* «vissza»; Hunf. *nog* ~ *nogis*, *nogos*, I. *nogöt*, *nogüt* «fölfelé»; Hunf. *al* ~ *alis* «fölfelé», *pel* ~ *pelek* ~ *pelkis* «fél, felé».

Kénytelenek volnánk azután a magy. *hát*, zürj. **gat* szó megfelelőjének a vog.-osztjájában, ill. ősi alapnak egy **χut* alakú szót föltételezni, a melyben *nasalis sonans* volt; v. ö. *kacs*:

120. *ház* «haus», vogT. *khul* «ház», vogK. *kholē* «istálló»; osztl. *χot*, *χat* «ház», osztl. *χöt*, *χāt* id. PÁPAI *χat*, *khāt* id. osztl. *kāt* id.; v. ö. zürj. *kola* «zelt, hütte», votj. *kvala* id. (SETÄLÄ NyK. 26: 403.) De feltűnő csuv. *kil* «ház», a mely csupán szókezdő hangzója miatt se lehet a magy. *ház* megfelelője; viszont votj. *gid*, *gid* «ól, istálló», a melynek meg a véghangzója *d* nem felel meg sehogyse a többiének. De hisz tudvalevőleg a vog. *khul* valamint zürj. *kola*, votj. *kvala* szónak is ugyancsak *l* hangjuk miatt kétséggé vált az idetartozásuk (I. SETÄLÄ i. h. és u. o. 422. l. MUNKÁCSI NyK. 27: 135. ÁKE. 155. sz.).

119. *hattyu* «cygnus»; vogB. *χgtän*, K. *khwtän*, T. *χutan*; osztl. *χötän*, *χödän*, S. *köttän* id. — v. ö. tör. *kotan* «pelikán, golya», mong. *χutan* «pelikán» (BUDENZ NyK. 20: 152. MUNKÁCSI Ethn. 6: 136. GOMBOCZ Vog. ideg. elem. 14. PAASONEN FUF. 2: 102.).

129. *ho-l*; vogK. *khon*, FK. *khwän*; P. *khän* «ki» vogB. *χāηχä* id. *χāηχän* id. *χot* hol, D. *khot* (vogT. *khöt* hová) «mely, melyik»; vogB. *χotäl* hová; *χotä* id. AL. *khuta'* id.; *χotél*, D. *khotél*, KL.

khwätel honnan; vogB. *zotëm* «valahogyan», *zoti* «minő», *zum:* *zumlé*, P. KL. *khum*, *khumle* «hogyan». K. *khomél*, T. *khunäl* id. T. *khunäy* «hogyan», *zün* «mikor», KL. *khwiqhtë* «valamikor»; vogB. *zünit*, *zünité* «valahogy», T. *khuiun* id. KL. *khut-khui* «bármikor»; osztl. *zoje*, *zoi* «ki», «bárki», *zoda* «mi? hogyan?» *zoda*, *zodai*, *zodait* «hova», *zodàn* «hol», *zotàn* cf. *zot zota* id. *zotat*; *zodat* «valami», *zote*, *zot* «honnan», S. *kot*, *kotti*, oszTB. *zoda* «hol», S. *kolnam*, B. *zol* «hová», S. *kol*, B. *zolsa* «honnan»; I. *zun* «ha, mikor»; *zun-unda*, *zuna-vanda* «meddig», S. *zunti*, PÁPAI *khunté*, *zunté* «mikor».

131. *hol-nap*, *holval* BC. *hollali nap*, *holta kelve* «cras mane»; *hódai* «crastinus», *holnapról hódára halaszt* «procrastinat» (? *hold*, *hód* «luna, reggel, hajnal» SIMONYI NYK. 25:69.) vogB. *zol* «reggeli idő», *zoli* «reggel», 2. «kelet», *zolit* «másnap reggel», *zolit zätel* «holnap», *zolitän* «másnap», vogAL. *khälti*, *khältän* «holnap»; vogT. *khul*, AT. *khöl*, *khultq* «reggel», vogK. *khwal*, -t, -tän, vogP. *khwölt*, *khwältin*, KL. *khwol*, -tän, -it id.; osztl. *zödai-zunt* «morgenröthe», *zotey zat*, *zoteyet zat* «holnap», *zotejänzat* = *zot-jänzat* id.; PÁPAI *khultén* «morgen», oszTB. *zola-pelak* «osten», *zoleut*, *zolevit*, *zälévat* «morgen, osten» (v. ö. PRIKKEKLY NYR. 23:337; 25:132. MUNKÁCSI NYR. 23:21, 130. ÁKE. 523.).

132. *holló* «rabe», vogB. *zulax*, K. *khwoléy* id. *khwöréy* «csóka», osztl. *zūlay*, C. *zūloy*, FS. *kōlak*, AS. *kōlank*, oszTB. *zoléy*, *zuléy* id.; PÁPAI *kállax*, *kállax* id. (MUNKÁCSI ÁKE. 165. sz.)

137. *homlít*, *homlök*, vogB. *zami* «arczra, hasra», *z. sászati* «a vízbe belefördül», vogK. *khami päts* «arczra borúlt», *khamáí*, *khámé* id. vogP. *khqm-khqmí* «szádjával lefelé borít», vogP. *khqmuté* id. vogB. *zqmitazti* «egymást elborítja», *zqmél* «pokolbeli» (Vog. Népk. IV. 426.), «sirgödör» (u. o. IV. 111.); osztl. *zom* «kivájt fatörzs, koporsó», *zom-jux* id. oszTB. *zom* «grab», *zom-jux* «sarg» — (cf. szam.-kamass. *kom* «grab», minuss.-tat. *kom*, *komle* «grab») — *zomdà*, *zomdà* «arczczal lefelé», oszTB. *zomla* id. I. *zompélem* «fölfördül, fölborul»; B. *zombéltlem* «umwerfen»; HUNFALVY *zomalín* «kerek», *zomalín*, -ya *verilíta* «zuründen» (MUSz.).

Ide tartozik a többi között votj. *kim-* «valamely üreges tár-

gyat befödni, födéllel ellátni, beborítani», *kimal-* «beborít, befed», ebből nom. verbale *kimät* «fedő, fedél», *kimäs* «homlok» (? *kim* id.: WIEDEM.) v. ö. még *kimät usni* «arczra borúl, előre borúl», *kimiñ usni* id. (MUNKÁCSI Szót.); zürj. *kimal-* «verdecken, beschatten», *jur-kimös* «vorderkopf, stirn» (v. ö. *sin-kimös* «augenbraue»), *kimös tsükirtni* «die stirn runzeln», *kimös-ul* «augenhöhle, tlk. homlok-alja», *kimiñ, kimiñön* «arczczal lefelé» (WIEDEM.), továbbá mordM. *koman* «lehajol», f. *kumara, kumaro* «vorwärts gebogen, gebückt», cser. *komdos* «fedél», *komtas* «befed».

Bizonyos tehát, hogy *homlok* a **homl-* ige származéka, mint SZINNYEI magyarázza (Nyelvhasonlítás² 84. l.) s nem összetétel, mint a MUSz. magyarázza. Hiszen a föltételezett *lok* «csont» lehetetlen, hogy a f. *luu* stb. megfelelője legyen, másrészt meg a zürj. votj. *kimäs, kimös* stb. nem választható el a *homlít* s megfelelő rokonságától, mint a hogy a MUSz. elvlasztja (136, 137. sz.).

138. *hónalj*, vogB. *zanl-pattä*, P. *khanl*, Kl. *khanl-rqu*, vogB. *zanl-rqu* id. P. *lol-khönér* «a láb alsó térdhajlata» — vog. *kat-χoχüñ* «karhajlás, hón»; *sans-χ.* «térdhajlás» (?) — osztI. *χon* «test, gymor, has» (PATK.) *χonai* «magen» (CASTR.), osztB. *χon* id. de osztI: *χonéy-péte* «hónalj», B. *χonéy-pat* id.; jak. *χonnoχ* «egend unter dem arm, achselhöhle» (I. BOLLER Magy. Verbum 40. [288.]).

142. *hosszú* (*hoszjú, hojszú*), vogB. *χasä*, KL. *khqšä*, KL: *khwqšä*, FK. *khwqšä* id. P. K. *khwqšä* id. (osztB. *χou, χü* nem bizonyos).

148. *hunyt, hunyorít*, vogT. *khuñé* «die augen zuschliessen», KL. *khwqñit-* id.; osztI. *χoném* «hunyorog», osztB. *χañtlem* (PATK.), *χunimtalem* (AHLQ.) id. Továbbá ide valók még zürj. *kuñ-* «a szemét behúnyja»; votj. *kiñ-* id. *kiñirt-* «hunyorít, hunyorgat»; mord: *koñe-* huny (cser. *kum-* id.) stb. De helyesen teszi a MUSz. midőn ide sorolja még mord. *koñtse-* «die augen schliessen», *konča-*, mordE. *koñče-* «blinzeln» igéket. E szerint hasonló képzéssel bizonyára ide sorolhatók még vogB. *χañsi* «ismer, fölismer», tlk. «meglát», K. P. *khañsi* id. T. *khañč-* id. KL. *khañsi* «tud». Eltérés a magánhangzóban csak a vogT. *khuñ-* ~ *khañč-* között van. A MUSz. ezeket a *gond* szóval azonosítja (83. sz.). A cser. *koñj-*

«mutatkozik» szóban hasonló jelentésbeli átmenet mutatkozik; mint az említett vogul igékben. S véleményem szerint ez a *końź-* inkább rokona a m. *huny* igének, mint a cser. *kum-*, a melynek mása m. *kím-* s hihetőleg mind a kettőt jó lesz elválasztani a fön- tebbiektől.

145. *hugy* «urin», vogB. *χuis*, KL. *khūs-wūt*, K. *khos-vit* id. T. *khuišé*, L. *khuiši* «harnen»; osztl. *χos-*, B. *χosl-* PÁPAI S. *kuslem*; *kos-*, *χos-* «harnen» v. ö. osm. ág. *kašan-* «harnen» (RADL. 2: 391. NyK. 2: 348.).

146. *húgy* «csillag», vogT. *khōis*, B. *χōs* «csillag»; osztl. *χūs* B. *χōs*, *χūs*, S. *kōs*, PÁPAI *kas* id. (MUNK. ÁKE. 170. sz.)

150. *húsz* (20), vogB. *χūs*, KL. *khūs*, P. *khus*, T. *khōs*, K. *khos*; osztl. *χūs*, B. *χuz*, S. *kōs*, PÁPAI KO. *kas* id.

151. *húz-* «ziehen»; vogB. *χasi* 1. «vág, ránt», 2. «penget» tlk. *húzza* (*tān*) a *hürt* v. ö. *χassemi* «húzni kezd, ránt», KL. *khašsemi* id. (Vog. Népk. IV. 161.), vogB. *χasmāti* «leránt», T. *tqu pāl-khašmaté* «az ág leszakad» de v. ö. vogT. *khqšemté* «megránt» (valószínűleg *ā ~ a* helyett sajtóhiba), továbbá vogB. *χasmij* «vonszolt, gezogen». *χasāp* «kárpit, vorhang»; osztl. *χuš-* «húz» (MUSz.). *χušlem*, *χusišilem* «erwecken, anlocken, versuchen, verführen» (AHLQ.), *χušta χo* «verlocker, verführer, versucher», *χuzilē-* «verlocken, an sich locken», *χažap* «vorhang» (MUSz.).

hagymáz «hitziges fieber» összetétel. Első része *hagy*, vogB. *χul* «betegség», K. *khōl*, P. *khql* «forró hidegletés»; votj. *kił* «ragadós betegség»; f. *kitu-* «moleste et misere vivere, morbo laborare»; észt. *kidu-*, *kide-* «betegeskedik», *kide* «betegeskedés». — Másik tagja *-máz*, vogB. *mos* «betegség», K. *mqs* «betegeskedés», AL. *maš* «hiba», *maštal khōp* «fehlerfreier kahn», v. ö. még összetételben is vogB. *aum-mos*, K. *qum-mqs* «betegség, betegeskedés»; osztl. *moš*, *muš* «külső betegség, testi hiba» (AHLQ.); cser. *mož* «betegség» (SETĀLĀ NyK. 26: 398. SZILASI Nyr. 26: 147. MUNKÁCSI ÁKE: 144. sz.). Nevezetes még és igen érdekes osztl. *χout* «forró láz, betegség», *χoutem* (fut. *χonttem*) «beteg lenni, láztól gyötrődni»,

osztB. *χońslem*, *χońlem* «beteg vagyok», *χońsipsa* betegség (AHLQ.). De HUNF. említi ilyen alakját is *χoń* «láz», *χoń moř*, *muř* «veres himlő» továbbá *χońs-* «beteg lenni», *χońsman* «lázasan». Ebből kitűnik, hogy az osztB. *χońs-*, osztI. *χońt-* < **χońt-* denominális igeik s akkor osztj. *χoń* megfelelője a vog. *χul'* szónak, vagyis a két nyelvbéli szók viszonyát tekintve *l* ~ *ń* hangváltozást kell föltételeznünk, a melyek közül bizonyosan az *l* az eredeti hang. MUNKÁCSI i. h. szintén elsorolja az említett osztj. szavakat, de további fejtegetéseit nem helyeselhetem. Annyiban t. i., hogy egynek véli őket vog. *kańsi* «elsorvad», osztB. *kūř*, *kańi* «belső betegség», *kańmuř* «betegség, szomorúság» stb. szavakkal, a melyek ugyan maguk közös eredetűek, azonban a f. e. *χoń* (vog. *χul'*) szóhoz semmi közük. Nem bizonyos, hová tegyem osztI. *χońt* főnevet, hacsak nem új alkotás a hasonló ige, különösen annak futuruma *χońtem* után.

130. *Hajnal* «morgenröthe, morgendämmerung». Egyike azon szóknak, a melyeket igen nehéz megfejteni, noha részben világos a rokonsága. Ugyanis első tagjával megegyezik vogAL. *khuj*, vogB. *χuj*, T. *khøj* «hajnal»; f. *koi* «hajnal, virradat» s ennek képzései pl. *koittaa* «világosodik», *koili*, *koillinen* «éjszakkélet», *koiliainen*, *koiliskoinen* «hajnal, virradat»; észt *koit*, *koidik* «morgenröthe», *koi walge* «esthajnal, abendröthe», *koita* «virrad, dämmeren»; zürj. *kia* «hajnal», *kias* «hajnalodik, virrad» (DONNER Wtb. 29. sz. MUSz. 130. sz.). Sőt egyéb ural-altaji nyelvekben is találkozik párja. Így a szamojéd Jen. *kaija*, T. *kou*, K. *kuja*, Jur. *hajer*, *hajar*, *haijer* «nap» (CASTRÉN, v. ö. DONNER i. h.); továbbá csag. kaz. tat. *kujař* «nap», *kojš* id. csag. *koj* id. khiv. tat. *khójař* id. (NyK. 4: 280.) csuv. *χével'* id. (ASMARIN 94.).

De ha megvan az első tag, annál nehezebb a második szótag magyarázata. Az eddig felsorolt adatok csupa névszók s nincs semmi okunk, hogy feltehessünk bennük igei eredetet, hogy nomen verbale fajtájúnak tarthassuk őket. Megváltoztatja azonban, jobban mondva kétséssé teszi eme bizonyosságunkat a következő adatok: cser. *koj-*, *koišlan-* «fénylik, ragyog»; f. *kaje'* (tő *kajehe*), *kaju* «derültség»; *kaje'*, *kajo*, *kajos* «reflexio luminis, apparens lux inter nubes», *päivän kaje'* «lux oriens solis ad horizontem», *kaimo* «lux levissima prima oriens vel ultima occidens» (MUSz.). *kaimo* «die-

morgendämmerung, schnelles licht» (ERWAST), a melyek világos nomen verbalék, v. ö. még f. *kaila* «der streif, der strich, die flamme (von farben)», *kailo* «bunt, vielfarbig, scheckig», *kajata* «scheinen, leuchten», *kaimota* «tagen, dämmern, grauen» (ERWAST), *kajene-, kajasta-* «derül, fénylik, sugárzik» (SZINNYEI).

Igaz-e hát a MUSz. magyarázata 104. l. hogy *hajnal* egy mozzanatos képzős igéből **haj-n-* származik, tovább képezve *-l* névszóképzővel?

Erre a feleletet azonnal megkapjuk, ha még megvizsgáljuk az ide tartozó osztB. *χondil*, *χuntil* (azt hiszem, hogy helyesebben: *χondil* valamint *χuntil*) «morgenröthe, röthe am himmel», I. *χunt*, S. *kunl'* id. (a szurgutiból CASTRÉN német-osztják szótárában megvan *kunt* is, de ez lehet sajtóhiba is, mivel az osztják-német részben hiányzik). Ezeket az osztják szavakat könnyű elemezni a következőképen. Ha az osztB. *χuntil* szót nézzük, először is kétségtelen, hogy < **χujtil* való (v. ö. az előbbi, a *hagymáz* cikkbeli fejtegetéseket), tehát S. *kunl'*, I. *χunt* is < *kun-l*, **χun-t*, ezek meg < **kuj-l*, **χuj-t*. Azt hiszem ezt nem kell bővebben bizonyítani. Az is bizonyos, hogy a *-til*, illetőleg *-il*, *-l*, *-t* képzők, a melyek gyéren ugyan, de mégis előfordulnak az osztjákban is mint nomen verbale képzők, pl. osztB. *vöntil*, I. *vandat*, S. *vandal* (CASTRÉN *vandat*) «forgács»; osztB. *uygil*, I. *oyet* «nyílás, száj» (BUDENZ Ug. Al., NyK. 20 : 289.).

Tehát a maradék osztB. **χunt-* ill. **χujt-* igető, a mely szintén képzett, ha a S. **kun-*, I. **χun-* (< **kuj-*, **χuj-*)-val vetjük össze. A képzője pedig *-t*, a mely akár mozzanatos, akár miféle képző, de igeképző (BUDENZ Ug. Al. 60.).

Ime látjuk, hogy van egy ide tartozó igénk f. **kaj-*, cser. *koj-*, osztj. **χuj-*, tehát a magyarban is **haj-*; van továbbá ezekből képzett igénk is f. *kajaa-*, *kajene-*, *kajasta-*, **kaim-*, cser. *koišlan-*, osztj. **χujt-*, lehet tehát a magyarban is **hajn-* (v. ö. a teljesen hozzá illő f. **kaim-*, *kajene* szókat); végre az osztjákban részint az eredeti, részint a képzett igéből főnév is származik, még pedig ugyanazzal a képzővel, a mely a *hajnal* szóban mutatkozik.

Úgy hogy, ha e fejtegetések helyesek, kétségtelen, hogy BUDENZ zseniális magyarázata is helyes és megdönthetetlen.

Egyúttal megdől úgy MUNKÁCSINAK (Ethn. 4 : 51.), valamint PRIKKELNEK (NyK. 25 : 70.) a szófejtése, a kik mind a ketten össze-

tételnek vóltek a *hajnal* szót, sőt sokat is vitatkoztak miatta. (A DebrC. *hanial* s a NagySzombC. *halnal* szavait én is íráshibának tartom.)

155. *haj, héj; héjju, héju* (MTSz.) «cortex, crusta». A különféle hasonlításokból (DONNER 42. 780. sz. SETÄLÄ NyK. 26:402. FUF. 2:221. MUNKÁCSI ÁKE. 145. sz.) legyen szabad kiválogatnunk a következőt: f. *kesi* «dünne haut», észt *kezi*, g. *kee* «leere hülse, schote»; lpK. *katt* «bőr»; mordM. *ked* «bőr», E. «bőr, héj»; zürj. *kil* «haut, schale, hülse»; votj. *kil* «a fenyők kérgén leváló vékony sárga pikkelykék; polyva; fejkorpa»; vogB. *çalp* «a nyírhéj kérgének külső leváló fehér vagy sárga hártájá». SZINNYEI ide sorolja GENETZ zürjP. *kyl-* (WIED. *kul-*) «abnehmen, abreißen (die haut, birkenrinde)» s ebből azt következteti, hogy a vog. **çalp* egy **çal-* igeinek nomen verbaléja, s teljes megfelelője a f. i. *héju* (NyK. 33:130.). De kétes a finn s mordvin szók egyeztetése, mivel nyilván magashangúak; sőt az is lehetséges, hogy vog. *çalp* a **çal* «nyírfa» szóból származik < **çalp*.

156. *haj* «haar»; vogB. *χāj* «hajüstök, hajfürt, hajesomó az ember fején», K. *pāyk-khoj*, KL. *khoj* «haj» (MUNKÁCSI Nyr. 19:148. NyK. 25:269.); ? votj. *kuo*: k.-*mučko* «hajfonadék».

horzsol, horol, hornyol «ritzen, schaben, streifen»; vogB. *χot-χūrėti* «lenyír», P. *khurėti* id. T. *khuraté* «borotvál», R. *χürteli* «horzsol», osztB. *χorlem*, I. *χorem* «hámoz, nyúz», I. *χursadem* id. (MUNKÁCSI NyK. 25:276.); zürj. *kirs-* id.; votj. *kir-*, *kēr-* «kiváj, kiás, kizsigerel», *kiril-* frequ.; lpL. *karase-* «zerschabt, zerrissen werden (von der haut)», *kareste-*, *karate-* «ritzen» (WIKL.); cser. *korkal-* «einschlagen, einkerben» — csuv. *χir-* «schaben»; osm. *kiri-* «die haut ritzen»; alt., ujj., kel. tör. *kir-* «levakar, vakar»: mong. *χaro-* «weggraben, wegkratzen, schaben, ebnen», *zaröl*, *zarozol* «gyalú, hobel» (SCHMIDT 141. b.). burj. *zarul* id. (CASTR. 121.)

haragszik «zürnen»; vogKP. *khwari* «szítkozódik, szid», KL. *khwarikhati* «szid, haragszik», KL. *khari*, *khwarjächti* «haragszik»; osztI. *χartendem* «szid, megszegyenit», *χurmem* «haragszik», *χur-mépsa* «harag, bosszuság» v. ö. osztI. *χiredem*, *χeredem* «bosszanodik, haragszik» (MUNKÁCSI NyK. 25:269. ÁKE. 297.); — csag.

tat. kojb. *karga-* «fluchen, verfluchen, beschimpfen»; csag. *kargás* «lárma, czivakodás»; alt. osm. *kargis* «fluch, verwünschung»; kaz. sag. *kiris*, alt. tel. leb. *kiris* «zank, streit, kampf, zornig, jähzornig, heftig»; sag. *kiris-* «czivakodik, harczol» (RADL. 2:192.); jak. *khargut-* (BUDENZ Tör.-magy. nyelvh. 167.); mong. *χargiss* «boss-haft, bossheit, tücke», *χargisla-* «megharagszik»; *χarizoz-* «pörlekedik», v. ö. *χara sanajo* «hassen, böses wünschen»; *χarada-* «neiden, übel wollen» (SCHMIDT 140, 141.).

horkol «schnarchen», *hurít* «acclamo, approbro», *hurogat* «probrose clamo, opprobro, ludificor», *hurol* «oppoebro»; vogB. *χarti* «vonit», K. *khwarti* ugat; osztl. *χordem*, *χoredem*, *χorodem* «kiált, ugat», B. *χoretlem*, *χorotlem* id.; — f. *korata* «hörög, harakol, röcheln», *korista* «hörög, korog», *korsata*, *korsnata* «hortyog», vót *körsän* «hortyog», észt *korisen* «röcheln», *korskan* «schnauben», *koristan* «röcheln, schnarchen; trömmeln»; lpN. *guorsatak*, lpS. *kuorsetak* «köhög» (DONNER 154. sz.); lpL. *karhite-* «schnarchen» (WIKL.), mordM. *kirna-* «hortyog», zürjP. *karödnj* id. *kar-kaitny* «sich räusporn», *karknitny* id. (WIED. MUSZ. 245.); votj. *kiräkt-* «krárog», *kiržal-* «énekel, dalol», *kiržan* «ének, dal» [v. ö. *károog*, *kurgat*].

holmi, vogB. *χöl* «áldás, jólét», *χolän* «dús, boldog». Úgy kell érteni, hogy *hol*+*mi* összetétel s a második tagja a félreértett etymologia folytán került hozzá.

hárám «könnyedén rakott tövis gyepű vagy kerítés» (Háromszék); *behárámol* «könnyedén rakott tövis gyepűvel vagy kerítéssel bekerít» MTsz.

osztk. *χürän*, PATK. *χurän* «istálló, viedstall»; mordM. *koram* «eingezüunter viehhof, *karám*». Mind a kettőt török eredetű szónak bizonyítja PAASONEN: Türk. lehnw. im mordv. n. 74. Türk. lehnw. im oszj. n. 57. Érdekes, sőt feltűnő, hogy a *karám* mellett a magyarban a *hárám* szó is megvan. Egyúttal érdemesnek tartom, hogy PAASONEN adatait kiegészítve elsoroljam az ide tartozó mongol szavakat: mong. *χürä* «kerítés, kör, tábor» (a melyet PAASONEN idéz), *χorja*, *χorjan* «cour, enclos, camp, caserne» (Kov. 2:958.), *χorjan* «hof, umzäunung» (SCHM. 169.), burj. *χoro* «gehege» (CASTR.).

Meg kell említenem, hogy a PAASONEN idézte *žurā* helyett SCHMIDT 185. b. és Kov. 2: 638. b. világosan *kürje, kürjen* alakot írnak (v. ö. *körje* MUNKÁCSI Ethn. 4: 263.) «enclos, clôtüre, palissade, mur, muraille; castra» jelentéssel.

harkály «specht». Rokonságából, a mely igen nagy területen elterjedt, minket közvetetlenül érdekel: vogB. *χῆρχει* «harkály», K. L. *khwgrkhei*, P. *khgrkhi*, T. *kharkhaj* id.; — osztl. *χῆρραι*, *χῆρραι-νῆη*, *χῆρραιη νῆη* «egy madár neve (corvus glandarius?)» (? osztB. *χῆρρα* «picus») s ez utóbbiban metathesis tapasztalható, ha összevetjük a magyar és a vogul szavakkal. Továbbá a vogul *χῆρχει* is < **χῆρχει* vált a mássalhangzók kiegyenlítésével. A magyar *harkály* is eredetileg *j* végű volt, régibb alakúak tehát a végső mássalhangzójukkal *harakáj, hērakáj*, v. ö. *harkány* MTSz.

Ha most összevetjük azt a töménytelen sok szót, a melyet MUNKÁCSI halmozott össze, különösen az ural-altáji nyelvekből, ÁKE. 153. s 165. sz. alatt, arra a feltűnő eredményre bukkanunk, hogy az egyetlen csag. *kirgai* «ragadozó madár neve» szót kivéve, a melyet ilyen alakban csakis VÁMBÉRY idéz, ellenben BUDAGOVNÁL *kirgi, kirgu*, egyetlenegy sincs, a mely a f. i. magyar, vogul és osztják szavakkal teljesen megegyeznék. A végzetre még legközelebbi or. *kraguj*, szl. *kragulj* «accipiter» és a magyar *karvaly*, a melyeket azonban alig lehet ide vonni.

Ellenben valamennyi szóban, a melyeket MUNKÁCSI fölsorol, közös tő *kar, kīr* mutatkozik, annyira hogy némely nyelvben egyedül ez a közös tő minden egyéb járulék nélkül önálló szó, pl. zürj. *kīr*, votj. *kīr*; vogB. *kar*, L. *kār*, osztB. *kar* «picus». Vagy kettőztetése pl. csag. *karkara* «kranich», osm. *kīrkīra* «der reiher»; v. ö. *harukār*. Máskor meg mintha kicsinyítő képzővel volna csak bővítve pl. tat. *karča* «ölyv», csag. *karča* «schwarzer falke». Ennek megfelelője cser. *karše, kārš, karoš* «haris»; csuv. *karš* id. (de v. ö. alább *žurčka*), mordv. *kērši* id.; mordM. *koriš, korēs*, E. *korš, korč* «eule»; — továbbá ismét a szókezdő *χ* hanggal sajátosságosan eltérő vogB. *χars-χars uj*, L. *khors uj*, P. *khors-khors* «wachtelkönig»; magyar *haris*.

A kicsinyített *kar-ča* szónak további képzései csag. *karčan* «schwarzer falke», vogT. *kharsūn* «habicht» (tehát aligha helyes PAASONEN véleménye, hogy ez orosz kölcsönzés FUF. 2: 120.);

kaz.-tat. *karáčaj* «falke, habicht» (BÁLINT) azzal a *j* képzővel, a melyet a *harkáj* szóban láttunk;

csag. *karčiga*, kirk. *karšiga* id.; v. ö. *karčygu*, tob. *karžoga* (PAASONEN FUF. 2: 120.), azzal a *-gi*, *-ga* képzővel, a mely tat. *kirgi* «falco nisus», csag. *kirgi*, *kirgu* «falco apivorus» vagyis inkább köztörök *karga* «krähe», karagasz *kargan* id. mordv. *karga*, *kargo* «kranich» v. ö. *harka* szavakban mutatkozik; feltünő csuv. *zurčka* (ZOL.), *zuržaka* (AŠMARIN P. 83, 2.).

Ugyanez feltünő hangváltozással, vagy talán inkább másfajta összetételből alt. *kartaga*, *kartyga* «habicht, geier», šor. *kartaga*, sag. *kartyga* «habicht»;

ez aztán bővül azzal az *n* képzővel, a melyet a csag. *karča-n*, karag. *karga-n* szóban látunk s lesz osztl. *zaržagan*, K. *žardagan*, *žartžan* «ölyv»; vogB. *žartžén*, *žartžan*, K. *khortkhän* «geier»; mordM. *karčegan*, E. *karšagan* id., úgy hogy nincs mit csodálkoznia PAASONENNEK (i. h.) a végső *n* miatt, a melynek mását nem találja a törökségben. Ezzel v. ö. *harkány*.

Van mint láttuk olyan is, a melyekben a tőhöz járul a *-ga* vagy *-gi* képző, mint az említett *karga*, *kirgi*. Ezek megfelelői osztB. *kuruk*, *kurek*, Pr. *korég* «sas», I. *kurek* «anas acuta» (CASTR.) és ismét vogK. L. *khworéž* «csóka, dohle»;

ez a *-ga*, *-gi* képzővel bővült tő ismét bővülhet a kicsinyítő *-é* képzővel: eser. *kargéč* «haris», lpL. *kirgeč* «sas» HALÁSZ *kierkeč* stb. «falke», kildini *mürr-koargis* «specht»; magy. *harkács* «specht» (MUNKÁCSI ÁKE. 330.);

bővülhet *-l* képzővel pl. jak. *kirgil* «schwarzspecht»; v. ö. *hërkäl*, *harkály*;

végre tunguz *horōki*, *orōki* «auerhahn», *hiruhā* «eine art haselhuhn» ugyanazon *-gi* képzős alak mását ismerhetjük fel, nem különben a mong. *žorgo-ul* «fasan, perihuhn» szóban. Ebben már bővült mong. *-ul* képzővel és megfelelői osm. *kirgawul* csag. volgai tat. *kirkaul*, *kirgaul* «fácán, gyöngytyúk»; az átvétel útjait most nem szükséges meghatározunk.

Az adatok ilyen csoportosításából mit tanulhatunk? Először, hogy e sokféle szó mind összetartozik s bár sokféle vándorlás s kölcsönös csere van bizonynyal közöttük, egy sajátságban eltérnek valamennyitől a magyar, vog., osztj., csuvas és mongol nyelvek,

abban t. i. hogy valamennyi szókezdő *k* hangjával szemben egyedül ezekben van meg a szókezdő *χ*, *h* hang is.

Valjon mindamellett kölcsönvételek-e, vagy eredeti s ősi rokonságú szavak, legalább a közös tövűek? Hiszen mint tapasztaltuk, a képzésük is egyforma sajátásaiban és mindamellett eltérő is eredményeiben. Így pl. a magyar *harukár*, *harka*, *hërkál*, *hërkáj*, *harkány* < **harkán*, *harkács*, *harkály* < **harkál* szók képzésére találunk analógiát, de különböző nyelvekben, annyira hogy nem is lehet elgondolni, hogy a magyar valamennyit annyiféle helyről kölcsön vette. Volt talán egy alapnyelv, a melyben ezek a képzett formák, vagy legalább ez a képzés módja mint energia mind megvolt, hogy az ilyen jelentés-csoportozatban, a madárneveken alkalmazták? Csupa olyan kérdés ez, a melyre igen nehéz s itt nem is időszerű a felelet. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az említett magyar stb. *χ* kezdetű szavak nem tekinthetők kölcsönszóknak. Noha a mi kérdésünkre ez közömbös, a míg csak a szókezdő *k* ~ *χ* megfeleléseket kutatjuk.

2. Ősi (mediopalat.) *k* > finnugor és csuvas mélyhangú *k*. Itt is különösen magyar, vogul, osztják és a csuvas az irányadók. Megemlítendő, hogy a zürjén és votjákban a *k* gyakran váltakozik *g*-vel.

kacs, *kacsó* 1. «manicula, manus parvula» NySz. 2. «kasza v. evező nyelén levő fogantyú», 3. «vékony növény szár, kocsány, inda, fattyuhajtás, levél ere» MTsz. v. ő. *kacza* az szőlővesszőnek NySz.

csuv. *këčëk* (ZOL.), *këžëk* (Lukács 21 : 30.), PÁPAI *këčkà* «древесная почка, farügy», 2. *këčëk* «kéz» (AŠM. 267.). A csuvas szónak a képzett *kacsó* < **kacsoχ* < **kacsok* felel meg. Ellenben a *kacs* szó megfelelői MUNKÁCSI (Ethn. 4 : 272.) szerint vogB. *kwons*, *kwos*, T. *khunš* (*kh*-val ?), P. *kwänš*, *kwäš*, KL. *kwäs* «köröm, marék», osztB. *kunš*, *kunž*, *kuš*, L. *kunč* id. zürj. *kyž*, *gyž* «köröm»; votj. *gizi*, *gëžë* «köröm»; f. *kynsi* id. észt *küž*, *küni*, *küdz* «nagel (auch des blüthenblattes)», lpN. *gazza* id. L. *kazza* id. mordE. *känš*, *känže*, M. *kenžä*, PAAS. *kenže* id. cser. *kiž* id. stb.

Összevetve az adatokat alapszónak **knš*, **knš* vehető fel, v. ő. *hát* «rücken».

kar «arm»; zürj. *ki-kar* «handwurzeln», *girža*, *girža*, P. *gorižä*

«könyök»; votj. *gér-puy* id. *kí-kur* «tenyér», Kaz. *kí-kür-péd* «hand-wurzel»; lpF. *gariel, garyjel, gardniela*, L. *kar^ejel* (WIKL.), Pite *karëgyël*, déli *kardniel* (HALÁSZ) «könyök», kolai *kar^ejel* «könyök, alsó kar, ellenmaass vom ellenbogen bis zu den fingerspitzen» (GENETZ); — kirg. *kún kar* «felső kar», ujg. *karí* «kar», csag. *karí, karaq, karu* «kar, könyök», jak. *zari* «die gegend oberhalb des oberarmes», mong. *gar* «kéz, kar», osm. *karaža, karuža* «felső kar» (MUSz. S. VÁMB. NyK. 8:157. Magy. Ered. 274, 329, 613. BUDENZ NyK. 10:85. BOLLER Magy. Verb. 43. (291.) (mong. *ghar*, tör. *kol*, szkr. *kara*); GOMBOCZ NyK. 30:488. MUNKÁCSI ÁKE. 194. sz. és 650. l.). BUDENZ szerint ösrokonság van a török és finn szók között; GOMBOCZ a törökből kölcsönvételnek, MUNKÁCSI közös árja kölcsönzésnek tartja. Legnehezebb a zürj. *girža* s az oszm. *karaža* magyarázata, mert kérdés vajjon összetétel-e s utórésze permi *uz*, zürj. *vož*, votj. *až* «vorderes», mint MUNKÁCSI magyarázza. Annyival inkább kétséges, mert a lp. *kardniel, gariel* bizonyosan nem összetétel, mint GOMBOCZ helyesen bizonyítja. Sőt valószínű, hogy **kar^eη* a tő s -*el* valami képző; úgy hogy ez is, meg a magyar **karj-* (*karjos*), **karv-* (*karvas*), ? *karó* jól megfelelné a tör. *karí* < **karig* alaknak, valamint GOMBOCZ magyarázza. De azt GOMBOCZ se bizonyította be, hogy e szó csakugyan török kölcsönvétel; inkább csak a BUDENZ nézetét fogadnám el.

Ugyanis, ha a finnugor nyelvekben kölcsönszó volna a *kar* szó és rokonsága, akkor két forrásának kellene lenni. Egyik, amelyből a zürj.-votj. szók s a magyar *kar* szó származnak, t. i. a kirgiz s a kún; a másik a melyből lp. **kar^eη*, magy. **karv*, **karj* erednek t. i. a csagatáj; végre ráadásul még egy harmadik is t. i. zürj. *girža* < oszm. *karuža*. Bonyolultabbá válik a dolog még azáltal, hogy a magyarban mind a két fajta alak megvolna. Persze: hogy azt lehetne mondani, hogy a *kar* s közelebbi hozzátartozói rövidült s kopott alakok < **karv* ill. **kar^eη*. Csakhogy ezt jó lélekkel alig mondhatja valaki az összes finnugor, török, meg a mongol *gar* szóról egyaránt. Sőt még azt se mondhatja, hogy a finnugor nyelvek egy része az egyik teljesebb szót vette kölcsön; a másik csapat a mongollal együtt a rövidebbet, tehát később jutott hozzá, mint amazok; végre hogy a magyar mind a kettőt kölcsönvette: egyiket korábban, a másikat későbbben.

Nem szabad jőzan észszel ilyen kalandos föltevésekkel —

bár csudák is történhetnek — tudományos munkát végezni. Egyszerűbb s valószínűbb okoskodás, hogy a közös egyszerű szó *kar* némelyik nyelvben képzővel bővült s ezzel megfér az is, hogy az egyikben-másikban a képzőtlen s a képzős alak is megmaradt. Hogy miféle szerepű az a képző, arra most nem tudok felelni.

karatyol (*garatyol*) «énekel a tojós tyúk, sokat beszél, fecseg», *kurutyol* a béka; — *karicsál*, *karicsol* id. *karitál* «kiabál»; — *karál*, *kárál* «énekel a tojós tyúk», «lármásan fecseg, fülsértően énekel», *károg* 1. «sokat fecseg, lármásan csacsog», 2. «zsémbeskedik» (3. «krächzen»); — *korezog* «varezog pl. a homok az ember fogai közt», *kornyál* «rémesen ugat», *kornyicsál*, *kornyicsol*, *kornyikál*, *kornyikol*; *korog*, *korrog*, *kurrog* «1. a has, a gyomor, 2. morog, zugolódik, 3. a szalonka csöndes röptében» v. ö. «korog s kotyog hangosan a gólya», «daru módra szóllok s korrogok» NySz.; *kortyog* «haszontalanul sok mindenfélét össze-vissza beszél»; — *elkurezantja* magát «kurezanó hangon elneveti magát», *kurdol* «pirongat», *kurgat* «lármával kerget» (v. ö. SZILASI Nyr. 23:436.), *kurgyál* «kiabál», *kurittyol*, *kurjant*, *kurjombál* id. *kurrog* «kuruttyol a béka», *fölkurrag* «kikrákog» MTSz. (Mellőzöm a *kárpál*, *káromkodik* szavakat, a melyek szintén ide tartozhatnak.)

Valamint saját szavainkban, a megfelelő rokon nyelvekben is szintoly változatos a többeli magánhangzó.

vogB. *kargi* «morog», KL. *kurili* «ordít», B. *kuritawé* «csatog»; — zürjP. *kargi-* «károg», *karzi-* «kiált», *kurgi-* «kiált», zürj. *kurgi-* «turbékol», *kurksi-* «károg, gágog» (v. ö. *gorzi-*, *goröd-* «kiált»); — votj. *kwará* «hang, nesz, zaj», *kwarät-* «lármáz», *kwarget-* «krárog» (*gur* «énekel, nóta», *gurž-*, *gürž-* «böfög», *gërlal-* «turbékol»; v. ö. zürj. *gorzi-*); *kiräkt-* «krárog, krächzen»; — f. *karjua* «kiált»; *kirjua* id. *kirkua* «erősen kiabál»; *kornata* «quacken, grob nagen», *kornuta* «morog, dörmög»; — *kurista* «rieseln, röheln, poltern, quacken, winseln», *kurnuta* «murren, mürrisch sein», *kurritaa* «pipen, quacken», *kurskaa* «zischen, prusten»; — észk *karju-* «kiált, nyikorog, sivít», *kira-* «greinen, weinen», *kirga-*, *kirgu-* «krähen, aufschreien», *kirin* «lárma, kiabálás», *körin*, *köririn* «das rasseln, klappern», *körise-* «klappern, rasseln», *kura-*, *kurise-* «girren, gurgeln, purren, sausen»; — mordM. *korta-*, *korhta-* «beszél»; lpN. *gargget* (*gargam*) «knistern»; cser. *karkal-* «sírni», *koring-*

«fölkurjant» (MUSz. 245. l. DONNER 152, 153, 157. sz.): Bizonyos, hogy sok szó, a melyet a «*horkol*» alatt elsoroltunk, ide is tartozik és igen nehéz a két csoportot a *k*-s nyelvekben egymástól elválasztani.

Az altáji nyelvekből ide sorolhatók csuv. *kërle*- «zajong, lármáz» (ZOL.), csuv. kurm. *körlo*- «lármáz» (AŠM. 10.); kir. tel. leb. *karkilda*- «krächzen», sag. *kirkila*- «gackern», alt. *korkirat*- «rieseln; murmeln, rauschen», kún *korla*- «schnarchen», sag. kt. *korla*- «murmeln, rieseln», kaz. *kurkında*- «schreien (der truthahn)», šor. *kurkula*- «glucksen», tel. alt. *kurkulda*- «gackern, schnattern».

E szók között sok bizonyára a hangutánzó is s onnan lehet változatos magánhangzójuk, de ez a hangutánzás nem a prius, hanem csak későbbi fejlődés. Ez kétségtelenné válik ezen szók sokféle jelentéséből. A MUSz. 252. sz. némelyikével összeköti f. *kurkku* «torok» és rokonságát s ezt az összefüggést nem is lehet kereken elutasítani, bár nehéz a kölcsönös viszonyukat megállapítani.

kacsint, kacsont (MUSz. 1. DONNER 69. sz.), vogB. *kāseli* «észrevesz», K. *kāseli* id. KL. *koāseli* id.; osztB. *kašalał*-, *kaišalał*-, *kaišalał*-, *kaiselał*- «sehen» MUNKÁCSI ÁKE. 190. sz.), I. *kašad*-, *kašūt*- «lát, megismer»; zürj. *kažal*- «bemerken, erraten».

? v. ö. csuv. *kuš* «szem», *kužigas*- *сглазить*.

karcsú «gracilis, exiguus» (MUSz. 9. sz. MUNKÁCSI ÁKE. 195. sz.); vogB. *karēs*, *kars* «magas»; osztB. *kariš*-, I. *kérés*-, *kerēs* «magas»; lpL. *kar'če*, *kar'čes* «eng» (WIKL.) lpN. *garžje*-, *garžes* «eng, schmal» (HALÁSZ).

kajtat, kojtat 1. «kóborol, kószlat, koslat, lőt-fut, szüntelenki s bejár» (Komárom-m. Békés-m. Tokaj) — *bekajtat* «vmit keresve, hajszolva, lótvafutva bejár: A fél várost bekajtattam, míg öt forintot kaptam» (Tokaj) — 2. «kutat, keresgél» (bizonyosan ide való ezen értelemben is, bár a MUSz. a *kutat* szóval veszi egynek, a mi lehetetlen); *kétet* < *kajtat*; ide valók továbbá *kujtorog*-, *kojtorog* (Göcsej), *kójtorog*-, *k*ójtorog* (Zala-m.), *kujdorog*-, *kujtorog* (Dunam.), *kutyorog* (Hont-m.). *Kajtat* < **kaj*- v. ö. *lóstát*-, *futtat*-, *léptet*-, *usztat* (SZILASI NYK. 24: 438.).

Egyszerű képzővel *kajt* «keres, kutat», *kajti* «kutató, keres-

gélő», *kajtár* 1. kutató, 2. tilosba járó marha, 3. csavargó, kóborló, *kajtárkodik* 1. kutat, 2. lopni akarva ólálkodik, 3. tilosba járó marha (MTSz.).

Ezen **kaj-*, **koj-* ige megfelelői vogB. *koj-*, T. *kuj-*, P. *kwäj-* «nyomon jár; folgen»; cser. *kaj-* «gehen, fahren»; mordE. *kaj-* «kikel a vetés»; csuv. *kaj-* «utazik, megy, отправляться, идти, ѣхать, уйти, уѣхать» ZOL. osm. *kaj-* قايق «hindurchschlüpfen, unbemerkt vorbeikommen» (RADL. 2:3.); tel. *kait-* «entfliehen, entzwischen» (ibid. 2:30.); baškir *qij-* «biztos helyre költözik, помѣтиться въ безопасно мѣстѣ» (v. ö. *ul bežžen araga qijdi* «hozzánk költözködött, онъ помѣстился у насъ»), *qijdir-* «elhelyez, elköltöztet, помѣститъ, дать мѣсто», *qijš-* «помѣститься, ужитъся» (КАТАР. 65.).

kujtorog ugyanazon igéből származik, de képzőjét a más eredetű *kódorog*, *küdorog*, *kótorog* (NySz.) analogiájára szerezte.

kólál, *kullog* «vagari, umherirren»; vogB. *kwāli*, K. *kwāli*, KL. *kwoqli*, T. *kāli* (v. ö. vogB. *kwons* ~ P. *kwās*; B. *kwāli* ~ T. *kāli* «kötél») «fökel, kiszáll, kimegy, szétágazik (a folyó)»; osztl. *kale-zui* «járó-kelő, folyton mozgó, sürgő-forgó férfi»; *at-kalem* «mozog, egy helyt forog»; f. *kulkea* «gehen, verschwinden», *kulo* «futó tűz», «das vom vorigen jahr stehende gelb gewordene gras», v. ö. *kulokas* «der herumtreiber, landstreicher» (ERWAST), *kulu* «kopás, fogyás», «der verlauf», *ajan kulu* «időveszteség», v. ö. *elämän kulku* «életfolyás», észt *kulata-* «spazieren fahren oder gehen», *kulge-*, *kule-* «sich bewegen», *koli-* «umziehen, fortziehen, auswandern»; lpL. *kale-*, N. *gallet* (*gūlam*) «waten, durchwaten», lpL. *kol'ko-*, N. *golggat* (*golgam*) «fliessen, rinnen, herumstreifen»; cser. *kule guruk* «der weg ging bergan» (GENETZ 1.), *kəlám* «sompolyog, kullog», cserM. *kəladám* «nyargal»; — v. ö. tör.-tat. *kula-* «átugrik vlmín, legurul, ledől» (leb. *kūla-* «sorjába jár» (RADL. 2:967.); jak. *koloi-* «fállábon ugrik».

Kóvályog < **kólálog*, Magyarázatra szorul a *kullog* eltérő magánhangzója.

kószál «vagari», *koszog* «csoszog, csőtlik-botlik pl. koszogó restes ló (PPB.); két-három rongyos szolgálival alig koszognak» (MonIrók 11:318. NySz. v. ö. MTSz.), *elkoszrog* «elkullog», *kosz-*

morodik «ólalkodva közeledik», *koczog* «lassan üget», *elkoczog* «eldöcög, elüget», *koczorász* «üget»; vogB. *kāsi* «versenyt fut», *kāsti* «elődéz» (? T. *khāṣiti* «rohan»); osztB. *kašlem* «lép, ide-oda jár», I. *kastem* id. (de *kēsem* «versenyt fut», úgy hogy a vogul adat kétségesse válik); votj. *kostašk-* «kószál, kóborol, mászkál» (MUNKÁCSI), *kystašk-*, *kystyšk-* id. (WIED.); zürj. *kos-* «visszatér, elfordul», *kosödtši-* «eltávozik, félre megy»; — csuv. *kaš-* «переправляться. hinüberfahren», caus. *kažar-* «переводить, hinüberführen» (ZOL.), *kuš-* «átmegy» caus. *kužar-* (ZOL.; LUKÁCS 10:7.) v. ö. sag. *kazor-* «jagen, treiben» (RADLOFF). Valjon ebből fejlődött *kaczároz* «kószál, csavarog» (? sic MTSz.) «Az étszaka is a lányok után kaczároztam» (Nyr. 22:141.). A kérdőjel fölösleges, mert a jelentése biztos. Érdekes ezzel összehasonlítani a Tinódinál előforduló *kozár* «vagor, schweifen» igét (NySz.), a mely bizonyosan török kölcsönvétel.

koslat «grassor C. *discurro* MA. *excurro*». Másik értelme «läufig sein» v. ö. «Mikor az ebek koslatnak, azok közül a nőstin ebet lüd meg. A bordélyban járó a bordély házakban koslat» (NySz.); *kosléroz*, *koslatéroz* «ide-oda jár, megy, lőt-fut» (MTSz.); csuv. *kos-* «ѣхать, fut» de v. ö. *kēšal piran tina te kosat tem* «bizonytalan, valjon a mi üszönk az idén fut-e, koslat-e a. a. lesz-e neki sárlása» (Ašm. 102.); oszm. boszniai *koš-* «fut, utána fut, utóléri» (RADL. 2:638.); oszm. *kač-*, kirk. alt. *kaš-*, koib. kar. *kaš-* «entfliehen»; — vogP. *kwän-kušpi* «leesik»; cser. *koštám* «jár», *košmas* «járás», *kušt-* «tánczol», *kuštomás* «táncz»; votj. *koškī-* (imperat. *koš*) «jár, halad, repül, fut»; zürj. *kyšaš-* «klettern, hinauf klettern». Gombocz NyK. 30:488. < oszm. *kočla-* «1. mit den hörnern stossen, 2. die schafe bespringen» szótól származtatja a mi szavunkat, de ez < *koč* «kos» denominalisa», mint *kočlan-* «zum widder heranwachsen» (RADL. 2:618.), ellenben, mint láttuk, a mi szavunknak a »futás» az alapjelentése. Hasonló jelentésváltozás tapasztalható a *kajt* (v. ö. *kajtat*) származékában *kajtár* «1. csavargó, kóborló; tilosba járó marha, 2. buja, bujálkodó», *kajtárkodik*: «1. tilosba jár; lopni akarva ólalkodik, 2. kaczerkodik, rosszkodik, bujálkodik» (MTSz.) v. ö. a NySz.-ban «hitvány kajtár csöcselék szájában való tréfák»; «kajtér szitkai»; «csápodár kajtor beszédek»; «korbácsot érdemlenél ez ilyen kajtárságodert».

HALÁSZ Nyr. 7 : 62. a régi nyelvből egy *koslár*: «lascivus-salax, vene-reus» szót is említ.

Az is bizonyos, hogy a *kószál* stb. szavakkal közel rokonságban van.

kufar- «főz, kotyvaszt», *kufarász* id. *kofirczol*, *kofrityol*, *kofernyál* «kotyvaszt», *össze-kefercziel* «összekotyvaszt (ételt)» MTSz. *fölkorfonyál decoquo* (Com. Jan. NySz.), *korfonyál* «hamarosan főz, kotyvaszt» (MTSz.).

(v. ö. *kóficz* «kotyvalék, kovász, lisztpép, aszalt gyümölcs»).

osztB. *kavirlem*, *kavarlem* «főni», *kavrim*, *kawrim* «főtt» (AHLQ.), I. *kävrem* «főni», *kävrem* «gekocht, heiss, siedend» (PATK.), I. *kävert*-, S. *köverl*-, *köverl*- «főni» (CASTR.); ujj. *kubar*-, oszm. *kavir*-, *kavur*- «brennen, rösten, braten, fleisch in butter braten»; bar. az. *kaur*- «rösten, braten»; kirg. *kaurdak* «sült hús»; alt. tél. *kur*- «gerste rösten» (RADL.).

Megemlítendő még mong. *zagör*- «braten, schmoren» (SCHMIDT 132.) id. és szárit; *zaguraj sec*, *cyxoü* (Kov. 743, 886.).

kóró «frutex, dumus, caudex herbarum». Már VÁMBÉRY egyezteteti (NyK. 8 : 160.) a csag. *kuruk*, oszm. *kuru* «száraz» szóval, a mit BUDENZ (NyK. 10 : 104.) visszautasít, azzal: a megjegyzéssel, hogy a magyar szóban lényeges fogalom «szár, sarj».

Ide a következő szók tartoznak: csuv. *koräk* «трáva, fű» (AŠMARIN 135.); leb. *korak* «eine grossblättrige pflanze mit hohlen stengeln»; oszm. krm. *kuruk* «unreife weinbeeren»; kirg. *kurai* «heraclium sibiricum»; kaz. *kura* «ebereschengebüsch, halm, trocken e halme, unkraut, himbeere», kún *kūra*, cod. cum. *kovra* «unkraut» (RADL. 2 : 920 kv.) v. ö. votj. *kuo* «stroh, halm».

Evvel a *kuruk*, *kuru* «száraz» nem hasonlítható, mert ez a csuvasban *çura*, *çuruk* (ZOL.), *çorok* (AŠM. 153,) v. ö. még *çännä*, *çärsa* (*çorno*, *çorsa*) «száradt» (Máté 12 : 10, 21 : 19.). Tehát ZOL. *çura* «сухая трава, száraz fű» csak rövidült szólás v. ö. *çuruk* *torat* id. Végre van csuv. *çuru*-, alt. *kuru*-, tat. *koro*-, jak. *kur*- «ki-szárad, высохнуть» ige is. S mindezeknek semmi közük a f. említett szavakhoz; de abba a csoportba se valók, a hova a *kufar*-t

soroltuk (v. ö. MUNKÁCSI NyK. 18:106. WICHMANN Tschuwassische Lehnwörter 84.).

Nem lehet azt se olyan könnyedén állítani, hogy a magyar s talán a votják szó is kölcsönvételek.

kunkorít «tekergősen göngyölít», *kunkorodik* «göngyölödik» (NySz.), *konkorútya az orrát, összekukorít* (mákos rétest), *konkorodik, kukorodik, kukorog* «többszörösen meghajlik», *kongorgat* «firtorgatja az orrát», *kukorgat* id. *kukorgó, kunkorgó* «kóralakú kalács; zsírban sült karika formájú tészta», *kunkorgós* (bajusz), *kunkorik* «kunkorodottság, gömbölyű fonott kalács», *kukora* «kajla, kunkorodott, göndör»; — *kankod* «hajlik, görbed, görnyed» (MTSz.); *kunkor* «napranézó fű, heliotropium» (FIALOVSKY Nyr. 7:264.)? *kunkorú bajuszú* (Nyr. 22:319. a Pesti Naplóból idézi ZOLNAI); *kankarikó* «haarlocke» (ORCZY KöltSz. 151. NySz.); *kankarék, kankalék* «a kútostor végén levő vashorog; horgas fa; kútgém, kútostor» (MTSz.); — vogB. *könerali* «görbül» (kölcsönszó a kaz. tatár-ból); — votj. Jel. *kongiro, kongro, Sar. kungiro, kungro* «görbe, kampós, behajtott», *kungirkli-* frequ. *kungirjal-* görbül, *kungirt-* «görbít, begörbít», Sar. *kongilo, kongilüs* «kampós, összehajtott, behajtott, eingebogen, zusammengebogen, krumm», *kongiro, kongro* «görbe akasztóvas».

f. *konkaroita* «sich drehen u. wenden, ide-oda fordúl», *konkero* «hajlás, görbület», *konkelo* «krumm, ungelenk, die krümmung an dem baum», ebből *kongeltaa, kongertaa* «ungelenk, linkisch gehen»; észt *konkrane* «höckerig, grubig»; — oszm. *kanal* «kör»; ág. oszm. *kangal* «kerék alakba göngyölített kötél, összegöngyölített nyaláb»; oszm. *kangalla-* «zusammenrollen», bar. *kangirü* «együgyű» (v. ö. f. *konkelo*); tel. *kandirgala-* «umdrehen, verdrehen»; tob. krm. kir. kaz. *kiyir* «görbe, hajlott, ferde, krumm, gebogen, schief»; kaz. *kiygrai-* «schief werden»; tob. kir. *kiyrad-* «schief sein»; kaz. *kiygrait-* «schief machen»; kún *kiyir* «görbe» (RADLOFF).

Feltűnő egyezés látszik a finnugor és a török szavak között, de kölcsönvételekről szólva, csak a török nyelvek lehettek az átvevők. Ezt a magyar *kankad* szóból kell következtetni, mivel az *-r, -l*-féle-képzők nélkül szükölködik és fontosságot különösen azáltal nyer, hogy az észtben is találunk hasonló képzőtelen szót: *kongo-at-*

«krümmen, hakenförmig biegen», *koŋks* gen. *koŋksu* «hacken, hakenpflug» (a jelentésre v. ö. votj. *kongiro*, magy. *kankarék*).

Nem hallgathatom azonban el a következő feltűnő egyezéseket: kkir. *kaŋai-*, *kaŋkai-* «aufrecht stehen, aus etwas hervorragen», csag. *kaŋgai-* «gerade, aufrecht stehen» (RADL. 2:81.) ~ f. *konko* «kiálló valami», *konkka*, *konka* «kiálló valami, csipő, tompor»; — kumd. *kaŋai* «eine bergige u. waldige gegend, die wasserreich u. fruchtbar ist»; kkir. *kaŋirak* «eine bergspitze» (RADL. 2:81, 82.) ~ f. *kinka* «domb, köteg, nyaláb» (v. ö. oszm. *kangal-* «összegöngyölített nyaláb»); észt *kijk*, g. *kingu* «hügel, hümpel», *keŋk*, *küŋke*, *küŋgas* «hügel», liv *köŋkâ*, *küŋkâ* «hügel, düne»; — kar. l. *kankai-* «steif u. starr sein», kom. «sich gerade halten, eine stolzhaltung haben» ~ f. *kankea*, észt *kaŋge-* «steif, hart, unbiegsam, widerspenstig» (v. ö. tör. *kiŋir* «krumm, schief», *kiŋgrai-* «schief werden; halsstarrig sein» l. fönt), f. *kankera* «träge beschwerlich, bequem»; továbbá f. *kankku* «hinkend», *konkkia* «biczeg, nehézkesen jár» (jelentésére v. ö. *kongeltaa*, *kongertaa* «ungelenk, linksch gehen»; f. *kongotella* «trotten, hüpfen» ~ észt *kongo-tâ-* «krümmen» l. fönt).

Az idézett finn és észt szók java részét DONNER 15. sz. csakugyan a fönt említettekkel egy kalap alá fogja, a mi ha helyes, akkor nemcsak a magyarban és észtben volna meg a **konk* tőszó-tisztán, hanem a finnben és a törökségben is.

De bár igazán meglepők az említett egyezések, úgy hogy lehetetlen tagadni a kapcsolatot közöttük, mindamellett a jelentésük nem okvetetlenül köti őket a «ferdeséget» jelentő idézett szavakhoz. Mert azt tapasztaljuk, hogy ezen utóbb említett szók első jelentése egyezik meg az -r, -l-képzősek másodrendű jelentésével; ez pedig könnyen lehet a hangalaktól egészen független egyezés. Hiszen még számos más szóval is egyeznek ugyanezen jelentésben. Itt egyedül az a feltűnő, hogy kezdő hangjaik is egyenlők. Szóval biztos rokonságukat nem állíthatjuk.

Mennyiféle analogikus hatás is működhetett közre, hogy kölcsönös hatásuk a szók alakját s jelentését megváltoztassa, arra legjobb példával ez esetben a magyar nyelv szolgálhat (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 226. sz.). Annyi bizonyosnak látszik, hogy *kank-*, *kankar-* az eredeti tő, arra vallanak a NySz.-beli adatok is. *Kun-*korodik ebből a részben hasonló jelentésű *kukorodik*, *kukorog* «gug-

gol, kuporodik» után lett, a mely más eredetű s összefügg a *guggol*, *kukkan* «tikkadtan lekonyul» igék családjával. Viszont meg a *kunkorodik* hatott ez utóbbiakra; és így kaptuk a *kuczorog*: *kunczorog*, *kuncsorog*; *gugyorodik*: *kutyorodik*: *kuntyorog* «kuporodik, guggol» ige-párokat. A kettős keveredés okozta, hogy van ilyen igénk is, mint *kutyorodik*, *kuczorodik* «1. kunkorodik, 2. kuporodik». Egy másik igénk *kujtorog*, *kójtorog* «kóborol, kószál, csavarog» így is előfordul *kútyorog*; ez meg a fent említett kettős alak kapcsán lett *kuntorog* s ezen az alapon kaphattuk a *kuncsorog* «kószál» igét. Elősegítette ezt az alakulást a *kummog*, *kunnyog* «alattomosan leselkedve jár; kullog» ige, sőt *kuntorog* akár egyenesen ezekből származik a *kujtorog* stb. analogiájára.

Végre van még egy harmadik a másodikhoz hasonló hangzású csapat igénk. Ezek: *kunczog* «objecte insto» (NySz.), *kunczorog*, *kuczorál*, *kuncsorál*, *kundorász*, *kunyorog* (NySz.), *kunyorál*, *kunyerál*, *kunyorász*, *konyorász* «kér, kéreget» jelentéssel (MTSz.). Ezek alakulásának körülményeit és eredetét nem tudom megmagyarázni.

II. FEJEZET.

Szókezdő *g* hang.

A kétféle szókezdő *k* hanggal szemben megvan a magyarban szókezdeten a *g* hang is. Ennek a története s történetének vizsgálata részben igen fontos, de viszont ép oly nehéz is. Összefügg ugyanis először egy nagy általános kérdéssel, azzal t. i. hogy volt-e egyáltalán a finnugor ősnyelvben szókezdő media. A tényállás az egyes rokon nyelvekben a következő:

A finnről SETÄLÄ Ää. azt bizonyítja, hogy eredetileg csak zöngétlen mássalhangzói voltak a szó kezdetén. Így van ez még most is a suomiban és az észtnben; ellenben a többi nyelvjárásban már találkozunk zöngés mássalhangzó is. A nevezetes pedig az, hogy közéjük tartozik a *liv* is, a mely a többitől távol esik, úgy hogy nem igen tekinthető ez a sajáttság utólagos fejlődésnek. Úgy hogy maga SETÄLÄ is kénytelen megengedni i. m. 3., hogy esetleg már az ősfinn nyelvben keletkeztek vagy voltak nyelvjárásilag szókezdő mediák, nem számítva azokat, a melyek sandhiból származnak pl.

lív *gũlma* < *sũlma-gũlma* = *silmä-kulma*. Vagy a melyek esetleg hangutánzó s becézők pl. karj. *beägũ* ~ f. *määkyä* «bög».

A mordvinról PAASONEN nyilatkozik (Mordvinische Lautlehre: 9. kv.). Azt állítja, hogy az ősi mordvinban szó kezdetén csakis zöngétlen (tenuis) mássalhangzók állhattak. Jelenleg azonban egyetlenegy nyelvjárás kivételével a többi mind megtűri a szókezdő mediát, sőt némelykor a jövevényszó kezdő zöngétlenjét is zöngésre változtatja, pl. mdE. *bauk* < or. *паяк* «pók»; mdE. *gužna* < or. *кужня* «gefässchen aus birkenrinde». De a mellett, hogy az esetek szórványosak, feltűnő, hogy nyelvjárásilag, még pedig közelemben is, váltakozó adatok mutatkoznak, pl. *guj* ~ *kuj* «kigyó»; *dolga* ~ *tolga* «toll»; *guđer* ~ *kiđer* «birkenrinde».

A cseremis, vogul, osztják nyelvekben teljesen szokatlan a szókezdő media, ha csak nem idegen eredetű jövevényszókbán.

Igen érdekesek ellenben a lapp nyelvjárások. A lpN.-ben általános a szókezdő zöngés explosiva. Ellenben a lpS.-ben nem olyan egyformák ezek a szókezdő mássalhangzók. Így a Lule-ben: WIKLUND szerint eredetileg csak szókezdő tenuis lehetett (Laut- u. Formenlehre des Lule-lappischen 120.).

De a lapp nyelv egyes nyelvjárásaiban még van egy harmadik fajta explosiva is: ezek a zöngétlen mediák, a melyeket HALÁSZ több helyt megfigyelt (NyK. 22:160.). Van olyan nyelvjárás, a melyben megvan mind a három fajta explosiva, mint pl. a *kare-sundói*, tehát *k, g, g; t, t, d; p, b, b*. Van olyan a hol csak kétféle, mint pl. az *ibbestadi*-ban, a tenuis és a media; végre a hol csakis a tenuis, mint az *arvidsauri*-ban. Ez nemcsak a szó elejére vonatkozik; szó elején is megvan a zöngétlen media *g, d, b*, pl. a déli lapp *jemtlandi* nyelvjárásban, HALÁSZ (NyK. 20:76.), WIKLUND (i. m. 120.), de a déli lappságban viszont a mediák teljesen ismeretlenek. Sőt a hol a helyesírás nem is jelzi, még a lpN.-ben is megvannak a zöngétlen mediák, mint DONNER (Gegens. Verwandsch. d. finn. spr. 39.), HALÁSZ (NyK. 22:177.) s NIELSEN (JSFOu. 20: 38.) állítják.

Úgy hogy a lappságra vonatkozólag már nem olyan biztos a tudósok véleménye. Mert pl. WIKLUND i. m. 121. így nyilatkozik: «Ob im anlaute tenuis oder media der ursprünglichere ist oder vielleicht tenuis anfangs nur gewissen wörtern gehört und media anderen, ist wohl vorläufig unmöglich zu bestimmen.»

Csak az a tanulságos ezen jelenségekben, hogy a lappságban kétségtelenül megvan a zöngétlen media, még pedig a szó kezdetén is.

Az összes finnugor nyelvek közül egyedül a magyar, zürjén s a votják azok, a hol nemcsak a szókezdő mediák, hanem még a spiransok is (*z, zs*) megvannak szó elején s szó közepén egyaránt. Még pedig, hogy a szókezdőkről szóljunk, nagy részben olyan szók, a melyek kizárólag mediával kezdődnek. Feltűnő jelenség minden esetre, a mely még nevezetesebbé válik az egész kérdésre vonatkozólag, ha az illető nyelvek közös eredetű szavain is tapasztalhatjuk. Feltűnt ez már BUDENZnek is és az ő véleménye szerint úgy magyarázható, hogy az ugor nyelvekben a szókezdő mediáknak általában keményedése állt be, a mely az említett nyelvekben «nicht zur vollständigen durchführung gelangt ist» (Verzweig. 10.). De minthogy kevés etymologiailag megegyező példát talált a magyar- s zürjén-votjákban, az a nézete, hogy ezen hangváltozás nem is történhetett egységesen («nötigt also auch nicht zur annahme historischer einheitlichkeit des vorganges»). Vagyis nem lehet közös eredetre visszavezetni. MUNKÁCSI szerint meg (NyK. 15:460. kv.) az általános hangkeményedés a finnugor nyelvekben nem ősi sajátosság hanem a magyarban meg a zürjén-votjákban megmaradt az eredeti kétféleség.

Csupán a szókezdő *g*-re szorítkozva ez alkalommal, valamint-hogy célunknak megfelel, a fönt említett nézetekkel szemben talán helyesebb a következő felfogásunk.

Be fogjuk bizonyítani, mint már említettük, hogy igenis van egy csapat közös szó a magyarban s a zürjén-votjákban, a melyek *g* hanggal kezdődnek. S ebből azt kell következtetnünk, hogy ez egységes fejlődés, tehát csakis közös okból magyarázható. Minthogy pedig ezekben a nyelvekben is megvan a szókezdő *k* hangnak is mind a két fajtája, a medio- s praepalatalis *k*, nem lehet elgondolni, hogy mért vált volna némely *k* hangból *g*, hacsak ez a *k* nem egy eltérő harmadik (illetőleg negyedik) fajtájú hang.

Minthogy végre ennek a *g* hangnak a más rokon nyelvekben *k* hang a megfelelője, közös ősgyanánt legjobb olyan hangot föltennünk, a melyből mind a kettő fejlődhetett; mert nincs semmi okunk arra, hogy ezt az eredeti hangot, a melyből a *g* fejlődött, ne finnugornak, hanem magyar-zürjén-votják hangnak gondoljuk. Ez

a közös finnugor hang pedig alig lehet más, mint a zöngétlen media *g*. Erről (s *d*, *b*-ről) mondja HALÁSZ (NyK. 20:76.), hogy a jemtlandi lappban «hol mint tennis, hol mint media ejtetnek a szók elején váltakozva, gyakran a szók közepén is». S még pontosabban WIKLUND (i. m. 121.) saját megfigyelése alapján, hogy részben «so zu sagen halbstimmhafte media, d. h. der stimmton setzt in ihnen erst unmittelbar vor der explosion ein. Oft setzt jedoch der stimmton erst im augenblicke der explosion ein u. bisweilen scheint er ganz verschwunden zu sein: stimmloser media. Die wechslung schien ganz regellos zu sein.»

Az ilyen kétlaki hangból könnyen válhatik hol *k*, hol *g*. Csak az a feltűnő, hogy a magyarral csupán a zürjén-votják tart össze, ellenben nem a vogul-osztják is. Valamint feltűnő volt, hogy a *k* ~ *h* viszonylatban meg a zürjén-votják tér el a magyartól, ellenben vele tart a vogul-osztják. E mögött fontos okok rejtőzhetnek.

Meg kell jegyezni, hogy mind a három nyelvben vannak esetek, szórványosabban, vagy bővebben, a hol a szókezdő *k* ~ *g* váltakoznak ugyanazon szó elején. A magyar szókról a legtöbb esetben ki tudom mutatni, hogy itt későbbi fejlődés eseteivel van dolgunk; valószínűleg be lehetne ugyanezt a zürjén-votják példák-ról is bizonyítani. De, fájdalom, ezekkel most nem foglalkozhatom.

Egy másik megjegyzésem, hogy pl. a magyarban aránylag kevés *g*-vel kezdődő szó van; körülbelül 400—500 legbővebben. Ebből is, a mennyit már biztosan ismerünk, kb. 160 jövevényszó. Roppant csekély szám a szókezdő *k* hangúakkal szemben.

Továbbá bizonyítják a magyarba került jövevényszavak, hogy már a szláv kölcsönzések idejében megvolt a szókezdő *g*, mivel nyelvünk valamennyit megtartotta, pl. *galamb*, *gabona*, *garat*, *giliszta*, *golyva* stb. Ugvanezt tapasztaljuk a német jövevényszóknál, pl. *geréntes*, *geréb*, *gallér*, *gantár* stb., végre az oláhoknál, pl. *gergelicze*, *gírtyány*, *gusa* stb. Legfontosabbak a szláv jövevényszók, mert a legszámosabbak s még fontosabb, hogy amazok között a legrégiebbek.

Vannak végre még valószínűleg a szlávoknál is régibb *g*-vel kezdődő török jövevényszavaink, alig egynéhány, a melyeknek sajátságosan a törökségben szókezdő *k* felel meg. Ilyen *gagó* ~ tör. *kogu*, de tung. *gage*; ellenben osztjS. *kagi* (MUNKÁCSI ÁKE. 117. sz.); *gödény* ~ jak. *kütän*, csag. *kotan*; mandžu *kutan* (MUNKÁCSI

NyK. 20:152. Ethn. 4:295. Nyr. 13:260.); v. ö. még *görvély* (MUNKÁCSI NyK. 21:122.), *göte* (MUNKÁCSI Ethn. 4:183. NyK. 21:116.); *gözü* (MUNKÁCSI Ethn. 4:173.), *gügyü* ~ csag. *küdü* «garbenhaufen» (MUNKÁCSI NyK. 25:285.). Úgy látszik újabbak az egyforma szókezdők: *gövény* ~ oszm. *girin* «kis állat tarka és fekete-szörű» (MUNKÁCSI Nyr. 13:260. BUDENZ NyK. 20:148.), *gebed* ~ oszm. *geber-* «megdöglik» (VÁMBÉRY NyK. 8:145. v. ö. BUDENZ NyK. 10:99.). Gondolkozóba ejteth bennünket az, hogy némelyik a f. i. szók közül a mongolban is *g* kezdetű. De különben tán nem is biztosan helyes valamennyinek az etymológiája.

Szintúgy a votjában az orosz jövevényszavak, pl. *gajtan* «zsinór, madzag»; *gersök* «fazék»; *gira* «súly»; *gol*, *golik*, *golis* «meztelen»; *gorib*, *gorba*, *görb*, *görba* «púpos» stb. Ellenben a *k* kezdetű orosz vagy tatár kölcsönzések megmaradnak szintén változatlanul (l. MUNKÁCSI NyK. 18:129. kv.).

Elsoroljuk most azokat a *g* kezdetű szókat, a melyek a magyarban, a zürjénben és a votjában egy eredetűek.

galatyol, *galagyol*, *galgyol* «sokat beszél, fecseg, össze-vissza hadar mindenfélét, mindig jár a szája; gagyog a kis gyermek» (MTSz. sub *karatyol*).

galaty «csacsogás, fecsegés, értelmetlen beszéd» (MTSz.) — *gelegógya* «ostoba ember, a ki azonban mindenbe beleszól» v. ö. *belié-gegógyál* «közbeszól» (Halmágy, NyK. 31:408.).

zürj. *gyljal-*, *gyljed-* «plaudern, schwatzen» (WIED.).

lpN. *gilljot* (*giljom*) «mugire» (FRIS).

Bár megvan *garatyol* is, sőt a NySz.-ban csakis ez a forma és *karatyol* mellett *kalatyol* is, úgy hogy könnyen egy eredetűnek vehetnők e két szót, mindamellet külön származásúaknak kell őket tartanom. Erre pedig igen fontos okom az, hogy a *karatyol* s társainak a zürjénben és a lpN.-ben van megfelelőjük: zürj. *kargi* stb. lpN. *gargget* (l. 21. l.). Már pedig ritka találkozás volna az maga is, hogy a három külön nyelvben találkozzék ugyanazon szóban az *r* ~ *l* hangváltozás. Noha megjegyzendő, hogy egyéb hangjaikban is eltérők egymástól a zürj. és lapp szavak.

Inkább feltűnő, hogy a magyarban képzésükben is annyira meg-egyeznek *karatyol* ~ *galatyol*. Nem is tudnám útjukon végig kísérni egyiket sem, mert hisz a mit ismerünk belőlük, az csak tövük a *kar-,

*gal-, de a képzőjükre alig van analogia. S azt se tudjuk megmondani, hogy melyiknek adjuk az időbeli elsőbbséget, tehát hogy melyikük vonszolta maga után a másikat. Végre ugyanezen okokból valamint nem mondhatjuk, hogy *karatyol* holmi **karaty* névszóból származik, szintúgy nem, hogy a létező *galaty* névszó a *galatyol* ige törzsöke, mert, fájdalom, a képzője ismeretlen, hacsak azt nem gondolhatnók, hogy **gulat* volt eredetileg.

Ez nem is lehetetlen. Az igéje akkor **galatol* lehetett s a hogy belőle *galatyol* lett, akkor a **galat* > is *galaty* lett. S meg van magyarázva a látszólagos elvonás.

gágog «gackern» — votj. *gagäkt*- id. lpN. *gakket* (*gakkam*); mordM. *kagan*, E. *gagan*, R. *gagakšian* WIED.; cser. *kagakl*- id. (SZIL.), *kagaqäk* «das schnattern der gänse» (RAMST.).

Igaz, hogy ez a szó hangutánzó, de azért mégis érdemes a följegyzésre, mivel a magy. és votják szókezdő *g*-vel szemben a cser. s mordM.-ben *k* mutatkozik. Pedig csak ez a fontos most minékünk!

gall° «hinta» (Palóczság); *gallóka* id. (Borsod-m.); *gall*°*özik* «hintázik» (Palóczság), *gallókázik* id. (Heves, Borsod-m.)

votj. *gilt*- «sikamlík, csúszik», *gilž*-, Glaz. *gulž*-, Sar. *gilž*- «lecsúszik, legurúl, leomlik», *gilit* «csúszós, sikamlós».

Nem lehet tagadni, hogy a jelentésbeli árnyalat miatt kétes ez az egyeztetés.

gantat- «sietve megy, üget» (Pest-m.), *gantatás* «ügetés» (Fehér-m.), *gentet* «ballag» (Őrség), *genel* «erölködik a kis gyerek, mikor járni próbál» (Pest-m.); zürj. *gantaitšiny* «hinkommen, gerathen» (WIED.).

f. *kanittaa* «ugrálva szalad, ugrál, dözög, biczeg».

be-gérázik «vékonyan befagy a víz» (Szatmár-m.); votj. *gor* «dér, jégvirág, dércsap a szakállon», *gort*- «jégvirággal vagy dérral belepödik» (MUNKÁCSI); zürj. *györ* «dér», *györšal*- «deresedik», *györt*-, *györtöd* «mit reif bedecken» (WIED.).

lpN. *gaerdne* vagy *gierdne*, *gaerne* 1. «nix glacie adstricta», 2. «renium morbus, quo tarandi vexantur»; *gaerdnot* (*gaernom*)

1. «glacie leviter adstringi (de nive)», 2. «ex renibus laborare»; lpS. *kärdne* «superficies nivis congelata», *kärdnot* «dum nivis superficies congelatur» (LINDAHL); lpL. *kerrdne* «körniger schnee nach thauwetter» (WIKL.); f. *kermä*, *kerma* «vékony kéreg»; észl. *kirme* id. v. ö. *körmed* (MUSz. 61. sz.). Vannak részben hasonló jelentésű mélyhangú változatok is, a melyeket nagyrészt elsorol DONNER 146. sz. Legérdekesebb közülük lpS. *korse* «dér» (LINDAHL).

Feltűnő végre, hogy *gémberedik* is megvan *gömörödik*, de a *körmed* is *kömörödik* alakban (l. sub *gémberedik* MTSz.). Valjon nem volna lehetséges, hogy *kömörödik* < **körmödik* nem volna egyéb, mint a *körmed* változata valamint *gömörödik* < **görmödik*. Könnyű akkor megérteni azt is, hogyan származott a *gömbörödik* < **gömrödik* járulék hangzóval, mint *Imbre*, úgy hogy **gömbörödik* volna a következő formája, a melyből részint *gömbörödik*, részint *göbörödik* származott stb. változatos alakjai. Így lett *gémberedik* < **gérmedik* a *gérázik* tövéből. Tehát úgy látszik, hogy mindezek az igék egy eredetűek.

Nehéz persze most már megmondani, valjon ez a $k \sim g$ a szókezdeten ősi hagyomány-e, vagy újabb fejlődés.

gilil «csiklandoz» (Hétfalu); zürj. *gílal-*, *gíled-* «kitzeln» (WIED.), *gílod* «csiklandós», *gílod-*, *gílodts-* «csiklandoz», *gílal-*, *gílav-* «csiklandós» (LYTKIN, v. ö. ROGOV, SAVVAITOV).

vogAL. *kílkäti* «csiklandozik» (valószínűleg < **kílkäti*).

észl. *küdi* «kitzel», *küdisema* «csiklandik», *küdistama* «csiklandoz» (SETÄLÄ NyK. 26:381.).

mordM. *kétian* (sing. 3. sz. *kitni*) «viszket, viszketést érez».

görcs «nodus, tuber», *görcsös* «nodosus, tuberosus; fustis», *görcsösség* «asperitas, raueit, holperigkeit» (NySz.).

göcs «bog, csomó, fatuskó», *göcsös* «csomós, bogos, görcsös», *göcsöz* «bogoz, csomóz», *göcsört* «rög, göröngy», *göcsörtös*, *gözsörtös* «csomós, göresös, rögös, göröngyös».

gör «rög, göröngy», *görös* «rögös, göröngyös» (MTSz.).

zürj. *göröd* «knoten», *göröda* «csomós», *görödös* «csomós, durva» (WIED.), *vön göröd* «gürtelknoten» (LYTKIN JSFOu. 10:36.), *gördziny*, *gördzalnny* (WIED.), *görzal-* (LYTKIN i. h. 40.) «knoten, binden, knüpfen», *görödal-* «csomóz, bogoz», *görödaš-* «csomósodik», *gördžem* «teppich» (WIED.); votj. *gerd* (WIED. *görd*) «kötés,

csomó, csokor», Sar. *gerdžal*-, Kaz. *geržal*- «összekötöz, beköt, csomót, csokrot köt», *gertti*-, *gerdti*- «köt, bogoz», *gerdžät* «kötés, csomó, csokor» (v. ö. *kertti*-, Kaz. *kert*- (WIED. *kert*) «köt, beköt, felköt, bogoz», *kerttät* «kötés, kötelék», *kus-kertton* «öv», *kertškon*, *kerčkon*, *kertiškon*, Sar. *kertkon* «a gomb helyett szolgáló összekötő zsinór a ruhákon» (MUNKÁCSI); zürj. *kört*- «binden, anbinden», *körtas*, *körtöd* «band, strick; gebundenes, bund, bündel». Ezek világosan különböznek, lévén amazok denominalis igék).

Ha a felsorolt adatokat összehasonlítjuk a következő rokon szavakkal:

(v. ö. DONNER 167. sz.) f. *kerä* «gombolyag; káposztafej», *keränen* dem. id. *keräkkä* «gömbölyű, gombolyagalakú», *kerätä* «knäueln, auf einen knäuel winden»;

mordM. *ker* (PAASONEN). *kirä* «csomó, gombolyag», E. *kire* «gombolyag»; M. *kirnä*, *kernä* id. *kirindan*, E. *kirnian* «összegomolyodik», *kirinks* «csomag»;

lpN. *gaerre*, *giaerre* (*gaere*) «tuber, nodus, qui ramo amputato arbori relinquitur», *gaerro* (*gaero*) «farcina», *gaersse* (*gaerse*) «rostrum suis; bulla summæ colo imposita» (FRIS),—

akkor kitűnik, hogy valamennyi ide tartozó szavunk töve **gör*, **ger* ill. **ker*. Én azt vélem, hogy ez megvan a mi *gör*: «rög, göröngy» szavunkban.

A *göcs* szavunknak ellenben a megfelelője lehetne zürj. *göts* «knorpel», *nyr-göts* «naseknorpel», *götsös* «knorpelig» (WIED., LYTKIN) *göts kod gyž-pod-ul* «sohle im pferdehuf» (WIED.). Akkor aztán *görcs* vegyületszó volna a *gör* s *göcs* szavakból. A bökkenő csak az, hogy a *göcs* etymológiája a jelentése miatt nem egészen megbízható. Úgy hogy azt is föltehetjük, hogy *görcs* < *gör* származéka, valamint a rokon nyelvekben is mutatkoznak képzett szók; de akkor nem értjük a *göcs* szóban az *r* elvesztét.

Tudjuk végre, hogy *görcs* másik jelentése «spasmus, krampf». Ebben a jelentésben megegyezik vele szerb *grč*, úszl. *krč* s ezt a jelentést csakugyan a szlávból kaptuk.

Jelenti a *görcsös* azt is, hogy «sovány». Lehet, hogy a *görhes*, *girhes*, *gerhes* «sovány, száraz, beteges, köhögös» hatása miatt; bár az is könnyen érthető, hogy ez a jelentés is másodrendű fejlődés az «asperitas, rauheit» s különösen «holperigkeit» (v. ö. *gör-csösség*) értelméből.

De valjon olyan lehetetlenség, hogy esetleg a *görhes* szó is ide tartoznék? Van bizony erre elég gyanúokunk. Ilyen a *görhe*, *görhő* «kukoriczalisztból készült száraz, porhanyó pogácsa vagy lepényforma sütemény» v. ö. *görhe-málé* (MTSz.), feltéve, hogy a pogácsa «nodusus» alakjától kapja e szó jelentését. Másik alakja *görhöny*, *görhény*, *görhön*, *görzsöny* «kukoriczapogácsa» (MTSz.).

Vegyük most figyelembe még a következő szókat: 2. *gírhány*, *gírín*, *gírind*, *gírinyg*, *gíriny*; *görény*, *göríny*, *görén* (*géréznye*, *gérhám*, *gérhénya*, *gérnye* [aligha szláv, v. ö. ALBERT Nyr. 20:19.] stb.) «sovány, száraz» (MTSz.), a melyet természetesen el kell választanunk a török eredetű «*martes domestica*» jelentésű másik *görény* szótól; 3. *gör*, *göröngy*, *görinyg*, *göröncs*, *göröncese*, *göröngyeg*, *görönnyeg*, *gírindes*.

S azt tapasztaljuk nagy csudálkozva, hogy mind a három csoportban csekély eltérések mellett közös képzőket találunk. Anélkül, hogy e képzések elemzésébe bocsátkoznánk, minthogy a megmaradó töszó a képzők leválása után mindnyájában ugyanaz s minthogy a jelentések változása is könnyen, sőt mondhatjuk hogy biztosan áthidalható s érthető: miért is ne gyaníthatnók, hogy mindezek a szók közeli rokonok egymáshoz?

Ez a fejtegetés azt is megbizonyítja, hogy *görcs* szavunk *nodus* jelentésében nem lehet úszl. *grča* «knoten im holze», cs. *hrče* «auswuchs», tót *hrča* «csomó» szók átvétele, s minthogy nincs is a szlávtságban más rokonságuk, inkább az ellenkezőt gondolhatjuk, hogy t. i. a magyarból kerültek a f. i. szláv nyelvekbe.

görög, *görrög* «röfög», *görnicsöl* id. *görget* «mennydörög», *görgeteg* «mennydörgés» (MTSz.) *görgés* «tonitru, donner» (AporC., DöbrC.), *mennygörgés* id. (BécsiC., CornC.)

zürj. *gerjal-*, *gerjás-* (P.) «schreien, heulen», *gerjed-* (P.) «schreien o. heulen machen»; *görd-*, *gördly-* «nyerit, hangosan nevet», *görökty-* «wiehern, krächzen, stöhnen, ächzen» (WIED.).

f. *käreä* «rekedt, hörgő», *käristä* «rekedten hangzik, morog, nyikorog», *kärnätä* «megszól, rágalmaz», *kärrittää*, *kärryttää* «dörög, morog, zsembel»; lpN. *gírbmedet* «tumultuari»; mordM. *ker-nan*, *kerknan* «kotyog (a tyúk)», E. *kírnan*.

Ezek mellett vannak mélyhangú változatok is, a melyek talán a *karattyol* (esetleg a *hortyog*) társaihoz tartoznak, vagyis inkább

miattuk váltak mélyhangúakká. A legnevezetesebbek közülük votj. *girdalt*- «egyet nyerít», minthogy egészen a zürj. *görd*-, *gördly*-megfelelője, de mellette van zürj. *goral*- «tönen, klingen», azután votj. *goräkjal*- «hahotát csap, kaczároz», *garkkät*- (Sar.) «hápog (a récze)», végre zürj. *gur-gar munny* «laut schallen, rasseln, dröhnen, rollen (vom donner)», *gur gymyštyny* id. *gura kylny* «lärmen, poltern, klappern, rasseln, dröhnen, knurren», *guröd*- (P.) «knurren, kollern (im magen)», votj. *gur* «ének, nóta», Sar. *gurž*- de Kaz. *gürž*- «böfög, felböfög». Mélyhangú Kaz. *géral*- «turbékol», de v. ö. *gürlal*- id. (MUNKÁCSI). V. ö. *kwara* «hang, nesz, zaj»; esetleg ebből fejlődhetett *gur*? V. ö. *korog*, *kornydl*, *kornyikäl*.

Mégemlítendő végül, hogy a magyarban viszont van *k* kezdetű magashangú ide tartozó szavunk: *kerreg*, *kirreg* 1. «haragosan nyöszörög (a kotlós tyúk), 2. haszontalanul sokat lármáz, 3. duzzog», v. ö. *kerrent*, *kirrent*; *kerettyü* «lármázva cseveg» (MTSz.); votj. *kerät*- (Sar. Jel.) «vkit sírásra indit».

Valjon ide sorozható-e göczög < *görczög «jóízűen kaczag» (Balaton m., Csallóköz)?

görnyöl «karczol» (*meg-görnyölte a kezét*), *görönczöl* «súrol, dörzsöl, karczol», *gürizel*, *gürüzül* «vakar, kapar, karczol», *görözdöl*, *gürüzdül*, *görözdöl* «horzsol, súrol, karczol: gürüzdül a torka», *görözdölő hangú*- v. énekü «rekedtes, nyikorgó hangú» (MTSz.).

zürj. *girjy*- «schaben, kratzen, striegeln», ? zürj. *gör*- «pflügen»; votj. *gir*-, *gér*- (WIED. *gör*-) «szánt, földet túr»; mordM. *kérgan* «vakar, összevakar, összekapar, gereblyél», E. *kirgan* «vakar» (BUDENZ). V. ö. *hornyol*.

gudu «kis lyuk, zúg, buvóhely, tömlöcz» (Torda, Háromszék-m.).

votj. kaz. *gud*- «ás», *gudžé*-, Uf. *güdžé*-, Sar. *gudži*-, Uf. *giddé*- id. *gudon* «ásólapát» — *guto* «vadállat fekvő helye, barlangja» (MUNKÁCSI), «loch» (WICHMANN).

zürj. *gudjy*- «aufgraben, scharren, aufscharren, stochern, graben», *gudjös* «grube».

A zürjénben ugyanezek a szók *k* kezdetűek is: *kodjy*- «graben, aufgraben, aushöhlen, auswaschen (v. regen)», *kodjas* «árok, gödör», *kodjöm*: *va-k*. «vom wasser ausgehöhlte stelle, wasserriss».

Ennek megfelelője a magyarban *kada* «folyó fenekén levő vízvájta-gödör, a melyben a halak télen át tanyáznak» (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 133., 191. sz. másféle hasonlítását). Azt nem tudom, hogy a kétféle, a *g* s *k* szókezdők minő viszonyban vannak egymással.

a) görög «volvi, volutari», görgödöz (NySz.) id. gördül id. gördít «wälzen, rollen» (görnyed «sich krümmen» (NySz.), görzsed id. «kétrét görzsed» összegörzsed, görgő «henger»).

zürj. gögör «kör, körül», gögört- «körüljár, kering», gögral- id. gögyl «kerék, kör», gögylt- «rollen», gögylla «rund», gögylmy- gömbölyödik. Mélyhangú gogyll- etc. (WIED.).

f. kykrä «emelkedés, púp»; k.-selkä «púpos», kiverä «hajlott, görbe», käyrä, köyrä, köyreä, köyriä, keura id. köyry selkä «der krummbuckel» — kieri- «gurúl, gördül, forog»;

észt kügar, kügaras «púp, hát; hajlott, görbe; zusammengedrehte stelle, knoten (im garn)», kögar «krumm, zusammengezogen», köwer «görbe, ferde, púpos, görbület», kiwelda-, kiwerda- «görbit, kiváj», kūr «púp, görbület», kūra- «görbit» — kēr «forgótárgy», kēri- «kereng», kērd- «csavar, sodor»; lív kövrö, kövrös «görbe, hajlott», kör, kūr «kerék, kör», kieri- «forgat, csavar»; vepsz kover «hajlott»;

lpN. gavrre (gavre) «aliquid curvum, gibbosum», lpL. kavvar- lpR. kavr «görbe, púpos», lpR. kievr id. lpS. kauvar «incurvatus, flexus», lpN. garvve- «kerül, kerülést tesz», goarvve (goarve) «volumen, sinus, convolutatio», goarvetet «krümmen, biegen», lpL. kar^eve- «einen umweg machen», lpN. gaēw'rē «ring unten am stocke» (QUIST. Beitr. 192.), gaerrat «alluere et relabi (de fluctibus qui litioribus eludunt)», v. ö. kievr.

mordM. keveře-, kevere- «görög, hengereg», E. käveře- id.

cser. korgošt- «hengerít» (SZILASI), korgoštal- «rollen, hin- u. herwälzen» (RAMST.).

Míndezek *gägr-; metathesissal *gärg- alapra mutatnak.

b) Külömböző ezektől véleményem szerint az a csoport, mely rövid hangzós:

kör, kerül stb.;

f. keri «karima, környék», kerho «kör»; észt keri «rädchen, spindelrädchen», kyrä «buckel, höcker», kyrätä «krümmen, dre-

hen, winden», *kyryinen* «krumm, krummbuckelig» (későbbi fejlődés *kyjry* «görbén hajlott helyzet; púpos, görbehátú»).

lpS. *kirte*- «in gyros ire, circumire», lpL. *kir^ama*- «umringen», *kärse* «rolle an einer spindel», *kir^ete*- «in der luft kreisen» (WIKL.), lpN. *girde*- «repül».

osztB. *kerla*- «forog, fordúl, kereng, hengereg», I. *kered*- «fordít, fordúl».

zürj. *kör*- «zusammenziehen, krümmen, krumm ziehen, falten, fálten, runzeln» (v. ö. MUSz. 25. sz. DONNER 165—174, 294. sz.).

Ennek megfelelőleg van egy mélyhangú mása (I. MUSz. 10. DONNER 165. sz.), *karika*, *karing*, továbbá *karít* «gurít», *karúl* «gurúl» (MTSz.). De nem tudom megfejteni, hogy a magyar, a cser. *karang*-, *korang*- «kítér» szókkal szemben a finn nyelvekben miért van csupa hosszú hangzó a megfelelő szavak tövében (*kaari* stb.).

Ehez a csapathoz lehetne sorolni még votj. *kiriž* «görbe, ferde, kampós, horgas (ferde, hamis, ál, ravasz)» (MUNKÁCSI), de ugyancsak

c) *Gurog*, *gurol*, *gurít*; *gurgul*, *gurqít*; *gurgó* «henger», *guriga* «henger-kerék vagy golyó alakú játékszer, karika»; *gurgucz* «görbe», *gurgács* «gömbölyű».

Ezek a *görög* s társai mélyhangú változatai. Ebben nincsen semmi különös, hiszen a zürjében is van egy csapat: *gogyl*- s származékai. Egy a feltűnő csak, t. i. hogy *u* van a tőhangzóban. Lehet hogy nyoma maradt a f. *kure*, *kuro* «ránecz, redő», *kuroa* «falten, runzeln», észt *korku*- «schrumpfen» család hatásának, minthogy némiképp rokon jelentésűek; pl. f. *kurru* (SZINNYEI *kurra*) «die wurfscheibe, rolle, rollscheibe, der kreisel», a mely úgy látszik, szintén e családból való, jelentésre igen megközelíti a *gurgó*, *guriga*, *gurgulya* szavainkat. Egyszerűbb azonban s valószínűbb, hogy **gorog* > *gurog* azaz *o* > *u* a rákövetkező *r* hatása miatt keletkezett.

d) *Görbe*. Ezt a szót sem hagyhatom említés nélkül ezen alkalommal, mivel MUNKÁCSI ÁKE. 223. sz. a *kör* szó rokonságához számítja. Ismeretes, hogy MIKLOSICH ellenében, a ki szláv jövevénynek véli, BUDENZ, HALÁSZ eredeti szónak vallották. Most legújabbán ÁSBÓTH (NyK. 33 : 216.) ismét védi szláv eredetét, bár az-

előtt (Szláv szók 33. l.) maga is kétesnek tartotta. Újabb fejtegetései alapján nem tagadható, hogy nincs kizárva a *görbe* szláv eredete. De mégis akadnak adataink, a melyek gondolkozóba ejtethetnek. Ilyen 1. a szó jelentése, mely jelenti ugyan azt is, hogy *púpos*, de tulajdonképp mégis inkább azt hogy *ferde*, *hajlott*. Már a régi nyelvben is, a hol kevés az adat, de leginkább a mai és a népnyelvben. Ebben tehát megegyező a fent id. rokon nyelvi szavak nagy számával.

2. alakilag. Nem választható el tőle *girbe-gurba*. Erre ugyan nem fektetek nagy súlyt, sőt még *görge* «sovány, rosszlelkű», *görcse-gurcsa* «girbē, görbe» de *gersó* «vézna, gyenge testalkatú, vékonydongájú» szók alakjaira se, a melyekből egy **ger*, **gör* tö válnék ki, ha a *görbe* szóval összehasonlíthatók, minthogy véleményem szerint ezek a szók a *görcs* szó csoportjához tartoznak. Fontosabbnak tartom már ezt a szót *gibercs* «nyomorék; nagyon sovány» v. ö. *girbics* «görbe növésű idétlen; sovány, vézna, nápicz». Nem hiszem, hogy ez a **giber-* a *girbe* metathesise a következő adatok miatt:

f. *kiperä, käperä* «görbe, bodor»; észt *kiper* «wankend, wackelig, zum umfallen geneigt», *kiperdama* «sich krümmen, einknicken», *köbar, köbart* «alter abgelebter mensch, mageres ausgehungertes thier»; votj. *gubiräs, kupiräs*, Sar. *gubres* «púpos», zürj. *gumbyr* «biegung, krümmung, buckel», *gumbyra, gumbyrös* «gekrümmt, voll krümmungen» (v. ö. ? *keprös* «krumm, schief»).

Mindez metathesis volna s talán szláv eredetű (< *krivoj*)? Lehetetlen. Nézzük csak még a következő párhuzamos adatokat (v. ö. 38. l.):

f. *kiverä, kovera* «hajlott, görbe»; észt *köwer* (*köer, körd, körd*) «görbe, púpos», *kiwerda-, kiwelda-* «krümmen, aushöhlen»; liv *kövrö, kövrös* «görbe, hajlott», vepsz *kover* «gebogen», lp. *gavvre, kavvar, kievr* «görbe».

f. *kymērä* «hajlott, görbedt, görnyedt helyzet», *kymerty-* «hajlik, görbül» (v. ö. *kumo* «fölfordult helyzet», *kumara, kumaro* «meghajlott helyzet», *kumartaa* «hajol, magát meghajtja»); észt *kömelda-* «görbül», *kömeldus* «krümmung, beule in metallgeschirren».

f. *kykrä* «púp, púpos», észt *kügar* «buckel, rücken; gebückt, krumm», *kögar, kögura* «krumm, zusammengezogen»; zürj. *gögör* «kör, körül».

Ha most e három csoporttal egybevetjük: lp. *goarvve*; f. *kyrmy* «görbeség»; magyar *görög*, *görg-* (v. ö. f. *käyrä*, *köyreä*) s az elsorolt példákban mutatkozó adatokat, akkor azt hiszem, hogy a fenti adatokkal szemben azt kell gondolnunk, hogy ez utóbbiak a későbbi metathesisek.

Hasonló metathesisre vall, hogy **giber*, **gibre* volt a *girbe*, *görbe* szónak is a régi alakja.

Külömben is érdekes megjegyezni, hogy a rokon nyelvekben még több hasonló jelentésű szóval találkozunk, a hol ilyen *r* hangzós képző világosan mutatkozik; pl. f. *kumo* ~ *kumara* «meghajlott helyzet»; *kupea* ~ *kupera* «boltozatos, domború»; *kampu* ~ *kampura* «görbe, ferde» — lpL. *koppmu* «umgestülpt, umgewendet» ~ *koppmete-*, *kobbmete-* «sich bücken» ~ lpN. *göbmat* «sich wölben, beugen»: *gobmar* «krumm», *gobmerde-* «sich bücken, sich verneigen» v. ö. lpD. *kabarih*, *kaħarih* «összezsugorodik» (HALÁSZ); sőt az a gyanúm, hogy a magyar *gubbad*, *gubbaszkodik* (v. ö. *göb-beszkedik*, *gümbeszkedik*), *gubankodik* (MTSz.) is ebbe a csoportba tartozik, a melyhez tartoznék a f. i. votj. *gubiräs*, zürj. *gumbyr*; de akkor azt is kellene gondolnunk, hogy *görbe* régibb alakja *gurba* < **gubra*.

Azonban nehéz e sok változó s mégis hasonló jelentésű szó között valami rendet csinálni és elválasztani őket vagy egyesíteni egymással.

Úgy látszik tehát, hogy *görbe* szintén eredeti finnugor szó (v. ö. BUDENZ Szóegy. 83. sz.), de külön kell választanunk mind a *kör*, mind a *görög-* szavainktól.

Annyi bizonyos, hogy az említett metathesisekre hatással volt a rokon értelmű *kör* szó s családja.

Fejtegetésünk eredménye tehát egyebek között az volna, hogy a *kör* s *görög-* külön eredetű szók. Még pedig *görg* ~ *görög* < **gögr* erednek, abból a töből, melynek közös alakjául **gägr-* tehető fel.

Nem változtathatják meg ezt az eredményt *gördül*, *gördít* stb., a melyekből azt kellene következtetni, hogy **gör-* ezen igéknek a töve. Mert mihelyt **gögr-* > *görg-*, *görög-* lett, akkor a *zörög*, *zördül*, *zördít* analogiája megteremtette a *görög*, *gördül*, *gördít* csoportot is. *Görbed*, *görnayed*, *görzsöd* ide se tartoznak a *görög* csoportjához, bár jelentésük rokon s a kölcsönös befolyás nem tagadható.

guga «kropf» (NySz., MTSz.); *güü* «a kenyérnek sülés közben kihaladt és kiduzzadt része, gyürkéje» (MTSz.), *gögöj-szenü* «kidülledt szemü».

votj. *gogi* «köldök» (v. ö. *küt-gogé* id. tlk. «has kiemelkedése» MUNK.), *gogo*, *gogi* id. (LYTKIN), v. ö. *gogo* «männliches glied» (MUNK.).

zürj. *gög* «köldök».

Ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy a tárgyalt szók rokonsága a «kiemelkedés, kidudorodás» szemléletén alapszik, akkor ide sorolhatók:

f. *kokka* «csúcs, kiálló vég, orrtöke (hajón)» (v. ö. *kokko*), *kokka-puu* «hajó-orr», *kokkara* «der kloss, klumpen, die scholle», *kokkeli* «der kloss, der milchkloss», *kukku* «kegelförmiger gipfel, die spitze», *olla kukulla* «tetézve lenni», *kukkura*, *kukkula* «csúcs, hegytető, magaslat» — *kykkü* «kéve, csomó, die kleine hocke», *kykkärä*, *kykkäre* «kis emelkedés, bonyolódott csomó» (hajlás; ezt a jelentését valószínűleg *kykrä*-től kapta).

észt *kokk* «kleiner heuschober», *kokkar* «klump, kloss, mehlkloss»; — *käkk*, *kökk* «kloss, ballen, blutkloss»; lív *kukkil*, *kukil* «laib, brotlaib, kloss».

Végig kettős hangrendű szavak. A *guga* megvan szerb *guka* «auswuchs am leibe», horv. *güka* «beule», de már HALÁSZ kimutatta, hogy a magyarból kerültek e szláv nyelvekbe (NyK. 18: 453.).

Bármennyire csábító is, mégse merem ide vonni a *gége* (*gege*, *gíga*, *gegö*, *góga* MTSz.), *gög* «kehle, guttur, jugulus» szavunkat.

göbe «wassergrube» (NySz.), *göbö*, *gübe*, *gübü*, *gübü* «patak v. folyó-meder fenekén levő vízvájta mélyedés; sárral, vízzel telt gödröcske, pocsolya» MTSz. *göbö* «a pataknak mélyebb helye, a hol egy kissé meglassul a víz» (Erdővidék Nyr. 20: 528.) *göbe*, *gübü* «a székelyeknél közismeretű szó, a szárazság miatt nagyon megapadt folyó vagy patak medrében az a hely, a hol a folyó, patak ágya többé-kevésbé jóval mélyebb mint egyebütt» (Nyr. 20: 528.) v. ö. *göbecz*, *göbedék* «folyó- vagy patak-meder fenekén levő vízvájta mélyedés», *göbész*, *göbésít* «öblöz patakmedret» (MTSz.).

köpü, *küpü* «1. forrás- v. kútfalúl alkalmazott tágas öblü (ki-odvasodott v. kivájt) faderék, 2. teknőforma fapalló, 3. a vasvilla

vasának s a löcskávának ürege, a melybe a nyelet illetőleg a löcsfáját szoritják» (MTSz.), *köpü* «1. wasserwanne, waschfass PFB. 2. Az gyertyahamvevőnek köpüi MA. 3. bienenkorb, bienenstock (NySz.) — *küpus kut* «kiodvasodott v. kivájt fatörzsszel bélelt kút», *kiküpus* «kiodvasodott v. kivájt fatörzsszel kibélel» — *köpecz* «tócsa» (Hétfalú) — *kupa* «mélyedés, kátyu, gödör, mély völgy; öble vlminek» (tlk. a vöröshagyma egy rétegének a mélyedése v. ö. «Karácson éccakán egy vöröshagymát szét kell szenni 12 rétegre, asztán mindenikbe ek kis sót tenni; a melliknek a kupájába a só vizes lesz, az a hónap essős, nedves lessz». Göcsej. MTSz.). Azért idézem különösen ezt a mondatot, mert még jobban kitűnik belőle, hogy ide tartozik *guba*, *gubó* ezen jelentésében «gyümölcs-tok pl. a gesztenye külső szőrös tokja» (MTSz.) v. ö. *köpü* jelentéseit; — *kupás-vas* «tengely végére s tövére való öblös vas», *kupás* «tetőélre v. gerinczre való görbe (ill. öblös) cserépszindely», *kupásító gyalu* «válozó, hornyoló gyalu» (MTSz.), *kupolya*, *kopója*, *kopola*, *kobolya* «kisebb, de hirtelen mélyedés a patakok, folyók medrében; vízállás, állandóan vizet tartó gödör», *kopolya-kút* «ásott kút, a mely nincsen kövel kirakva» (MTSz. tlk. *gödör-kút*) (v. ö. MUNKÁCSI ÁKE. 130., 227. sz. DONNER 277. sz.).

zürj. *göp*, *göpöl*, *göpt* «vertiefung, grube, höhle, krater, pfütze, teich» (WIED.), лужа, яма съ водою, прудъ (ЛУТКИН) id. és озеро (САВВАИТ.), *göpa* «vertieft, grubig», *göpöla* id. *göpölös* «voll gruben; vertiefungen», *göpt*, *göptina* «öböl, tengeri öböl» (WIED.).

voj. *gop* «völgy, mélyedés, mélység», *gopal* «gödöröske», *šur-gop* «vízmosás alkotta gödör, mélyedés», *gopjal-* «höhlen, loch oder vertiefungen machen» (MUNKÁCSI).

f. *kuoppa* «verem, gödör», *kuoppero* «die untiefe grube», *kuopata* «niedergraben, in eine grube setzen» — *koppa* «vlmi kivájt tárgy, héj, koponya előrésze, homlok, öblös fődő, kosár, tartó», *kopera* «kivájt, homorú», *kopare*, *kopero* «grube für rüben» (DONNER i. h.).

lpN. *göppë*, gen. *göbë* «höhlung z. b. eines löffels, einer schöpfkelle u. ähnl., vertiefung in der erde; runder meerbusen» (QUIGST. Beitr. 188.), *goppe*, gen. *gobe*, *gove* id. *goppolak* «mélyedés az úton, gödör», *goppat* (*gobam*, *govam*) «scalpo excavare», *guöppe* gen. *guöpe* «fossa, caverna» (FRIS) — lpL. *koope* «aushöhlung, enges rundes alpenthal», *kopëke* «hohlhobel», *koopo-* «aushöhlen» (WIKL.) — lpK. *koppe* «grube» (GENETZ) — lpS. *käppe* «cavus,

-concauus; fovea, caverna», *káppék* «dolabra, qua ligna excavantur», *káppet* «excavare» (LIND.).

Az összes id. szók jelentésében feltűnő megegyezés mutatkozik, s valamennyi a «mélyedés» alapjelentésből indul ki s származik. Méltán csudálkozni való tehát, hogy MUNKÁCSI ÁKE. 130. sz. a *göbe* szót olyan szavakkal kapcsolja össze, a melyeknek okvetetlenül «mocsár» a jelentésük. Hiszen a zürj. *gybal-*, *gybjal-* nemcsak azt jelenti, hogy «morastig sein, schwanken (v. boden)» (WIED.), hanem azt is «úszik, kifoly, kilocsesan a víz; плавать (о рыбѣ), плескаться» (ЛУТКИН v. ö. JSFOu. 10: 38.), «плавать», *čeri gibaló* «рыба плаваеъ» (SAVV.). Ebből már világos, hogy zürj. *gybyd*, *gybad* «morastig, schwankend», votj. *gibäd* «die torfschichte od. brennerde im sumpfigen boden», *gibädo* «torfig» nem lehetnek a *göbe* szó rokonai. A jelentés szempontjából még sokkal helyesebben járt el tehát a MUSz., a ki ezeket a *hab* szó rokonságához csatolja. Ez se igen elfogadható; de talán közbük tartozik egy másik *gübü* szavunk, a melynek jelentése «mocskos lé, moslék» (MTSz.) s talán *göbölye* «pocsolya» (u. o.), a mely szó a végzetét is a rokon értelmű *pocsolya* révén szerezte. Nehéz végleges ítéletet mondani, mivel az említett szók (*gybal-*) csakis mélyhangúak a zürj.-votjájában, másrészt a *gübü*-t *göbe* szóhoz vonja alakja, a jelentés átmeneletét meg a «vízvájta gödör» meg tartalma «a mocskos lé» között meg lehet érteni.

De már határozottan állítom, hogy *göböd*, *gübül* «rúddal kizavarja a halakat stb.» nem tartozik sem az egyikhez, sem a másikhoz. Hiszen a régi nyelvben világos értelme «ferio, schlagen» még pedig karddal s dárdával (v. ö. «A ráczok karddal és dárdával vágják, ölik ötet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rüg» THALY: Adal. I. 243. NySz.) s a népnyelvben is «ököllel, doronggal, rúddal, puskatussal, bottal göböd embert, állatot és érzéketlen tárgyakat — a szárazon is» (Nyr. 20: 567.). Szóval a *szurkálás vlni eszközzel* a jelentése, a mely sem a «mélyedés», sem a «pocsolya» jelentéséből nem eredhet, hanem igenis egyenes denom. ige a *göbü*, *gübü* «bunkós végű rúd» szónak, a melyet nemcsak a halászatnál használnak, hanem mint «köpülő, tejverő» fát is (MTSz.). Még az alakja is más, mert úgy látszik, hogy *göbe* formában nem fordul elő. Hozzá tartozik vogK. *kömp-* «(halat) gübül, rúddal kerget» (MUNKÁCSI ÁKE. 303. l.).

Most azonban még rendeznünk kell a felsorolt adatokat. Aztapasztaljuk

1. hogy nemcsak magashangú, hanem mélyhangú szók is tartoznak ebbe a csoportba s bár rokonságuk bizonyos, valamint sok más esetben, nem tudjuk eldönteni, melyik közülük az eredetibb. Valószínű, hogy mind a két forma egyformán régi.

2. feltűnőbb, hogy a magyar, zürj.-votják szóközépi *b* hangzójának a finnben *s* lappban *p* a megfelelője. Szabályosan a magyarban is *p* várható. Ez meg is van a *kupa* szóban; de ez meg abban is eltér a másik csapat rokonaitól, hogy *k* van a szókezdeten. E különféle alakokat nem lehet másképp kiegyenlitenünk, mint ha fölteszszük, hogy az egész család ősfarmája **gupa*, *gepe* volt (szókezdő zöngétlen mediával). Ebből a *g* szókezdő nyelvekben pl. a magyarban fejlődhetett **gupa*, **göpe* s ezekből távoli mássalhangzó asszimilálással *kupa*, *göbe*. A zürj.-votjákban ez az asszimilálás elmaradt, s megvan az eredeti alak *göp*, *gop*, végre valamint a votjákban, úgy a finnben *s* lappban is ismeretlenek a magashangú változatok. Nem kételkedem, hogy ezen jelenségekben is valami törvényszerűség rejlik, de fájdalom, nem bírom meglátni.

guggol «spotten, höhnen», *meg-guggol* «verspotten, verhöhnen», *guggolás*, *megguggolás* «verhöhnung, verspottung», *guggos* «lächerlich» (NySz.).

[*gugó*, *guguj* v. ö. *gágó* (Háromszék), *gagó* (Csongrád) «ostoba, bamba» (MTSz.). Ezt a szót már jelentése miatt is kételkedve írom ide. SZINNYEI Nyr. 22:537. az oláh jövevényszavak közé sorolja СІНAC után. Szerinte < oláh *gogoman*, *guguman* «ostoba», a mely összetétel volna < alb. *gog* (a macedoniai oláhok gúnyneve) + germ. *man*. ALBERT J. ellenben Nyr. 23:31. a palóc *kukós* szóval tartja egynek. Ennek azonban Csallóközben megfelel *kukkó*, *kukó* «1. ügyetlen; golyvás; törpe, 2. tojás» Kőrösi S. szerint < olasz *cocco*, *cucco* «1. tojás, 2. kis gyerek, 3. gyerekes öreg.]

zürj. *gug* «hinterseite, kehrseite, verkehrte seite eines zeuges», *gugón* «verkehrt, umgekehrt», *guga* «verkehrt», *guga pašny* «possen treiben», *gugödny* «aufbiegen, aufstreifen (ärmel), wenden ein kleidungsstück», *gugašny* «sich aufstreifen (ärmel) — possen treiben» (WIED.); — v. ö. zürj. *šiklašny* «sich bücken, krümmen, geberden, grimassen machen, nachspotten»; or. *изнанка* «a szövet

fonák, bal oldala; visszája, hátlápja vminek»; на изнанку «foná-
kúl, visszásan, megfordítva; gúnyosan v. nevetségesen utánozva».

A magyarban csak az átvitt jelentés maradt meg.

III. FEJEZET.

Szókezdő $k \sim g$ váltakozása a magyarban.

Eddigi tárgyalásunk során azt iparkodtunk bizonyítani, hogy a magyarban s zürjén-votjákban már ősidőtől fogva megvolt a szókezdő g hang. Föltevésünk szerint pedig ez más eredetű lehet, mint a szókezdő k . Azt is tapasztaljuk, hogy pl. a magyarba került jövevényszók kezdetén is éles különbség van a $k \sim g$ hangok között s hogy általában ismeretlen a két hang összezavarása.

Mindamellett találunk mind a három nyelvben több-kevesebb szót, a melynek kezdetén $k \sim g$ váltakozik. Igen gyakran az lehet ennek az oka, hogy különböző forrásból származnak a rokon értelmű s hangzású szók, különösen jövevényszavak. Máskor meg kimutatható, hogy a csere későbbi, még pedig assimiláló hangváltozás.

Ugyanis a hasonulás nemcsak a szomszéd mássalhangzók között lehetséges, hanem szokásos távolabb állók között is. S fajtái emennek is ép oly változatosak lehetnek, t. i. teljes vagy részleges hasonulás, valamint amannak.

Példát ilyen távoli hasonulásra tömegesen lehet találni; itt a MTSz.-ből csak néhány idézetre fogok szorítkozni.

a) Teljes hasonulás: garabonczás: barbonczás; gedél: gegyél; gyegyel; görbe: görge; göngyölget: gyöngyölget; gyönyörű: gyöngyűrű; hebegő: bebögő; kergül: gergül; kegyetlen: gyegyetlen (?) ÉrdyC. 429;

b) Részleges hasonulás: gavallér: gaballér; sivár: csibár; sikkán: csikkan; gémberedik: dimberedik; hedereg: bedereg; pizma: buszma, böszme; pinczez: binczez; pige: bige; fityeg: bigyeg.

c) Most elsoroljuk azokat a szókat, a melyekben szókezdeten $k \sim g$ váltakozik. Nagy többségben a jövevényszók vannak:

kajgona: *gajgona*, *gajdina* «tojásrántotta» \sim horv. *kajgana*, oszm. az. *kajgana*, tob. *kajgine* id. (MIKLOS. Türk. El., BUDAÉ.,

KÚnos Naszreddin 93.); — *kotécz, kotyęc*: *guggyész* «ketrecz, ól, kunyhó, kamara» ~ ószl. *koťebь* «cella», újsz. *kotec* stb. (MIKL. Etym. Wb. Ethn. 10:222, 285, 331.) v. ö. *gurgyesz, gurgyó* «czigány viskó» (*gurgyesz* HUSZKA szerint Ethn. 10:222. < *gurgustium*); — *gulásztra, gulászta* «biestmilch» ~ rut. *kolastra, kulastra*, lat. *colostra* (MIKL. Etym. Wb.); másik alakja *kurásztra* (Hegyalja), *kurászló* (Bukovina): *gurászta, gurázda, gurászta, gurászka* ~ rut. *kurastra*, oláh *koraste*; — *kusma, kucsma*: *gucsma* ~ ószb. *kučma*, rut. horv. *kučma*, oláh *kučme, kušme*; *krajczár, karajczár*: *grajczár, garajczár*; *kagyó, kágyu*: *gágyó* (Göcsej) < *kagyló, kagyló* ~ olasz *cochiglia* (SZARVAS Nyr. 12:337.); *kabócza*: *gabócza, gambócza* (*bagócza*) «cicada» ~ úszl. *kobylica, kobilica*, lengy. *tót kobilka*; — *kordovány*: *gordovány* (NySz., SchlägliSz.) ~ olasz *cordovano* (KÖRÖSI S.) v. ö. középlatin *cordubanus* (cseh *kordoban*, or. *korduban*, magy. *kordobány*), *cordoanum, corduanum*; hozzánk *kordovány* alakjában az olaszból került (HALÁSZ Nyr. 18:214. MELICH Deutsche Ortsn. 155. Nyr. 24:299.); — *kóró, kóró*: *góré*; — *kolonez, kölönz* (a szlávból Nyr. 11:272. MIKL. Etym. Wb.): *golonez* (Hétfalú; az oláhból SZINNYEI Nyr. 22:536; v. ö. *kälöngy*: *gölöngy* [Csallóköz] és *czölönk*); — *kópé*: *góbé* (Csuzi *kóbé*) ~ oláh *kopil* (SZINNYEI Nyr. 23:249. v. ö. NyK. 12:104. Nyr. 16:29, 182, 226.); — *kréta, kléta, keléta*: *geréta, geléta* ~ *kreide*; — *kláris*: *galáris, garálisz, garális* (szláv eredetű. BALASSA Nyr. 16:20. MIKL. Etym. Wb. 130.); — *kaliba, kulyiba*: *galiba, galyiba, gulyiba* (NySz.); *kaliba, kalyiba, koleba, kolibá, kolyiba, kaiba, kajiba, keriba* (Moldvai csángó); *guliba, gulyiba* ~ gör. *καλόβη*, osm. *kaliba* (aus dem slavischen RADL. 2:247.), *kuľuba, kulibü* (RADL.), *kalivé, koliba, külibé, külbé, kuliba* (MIKL. Türk. Elem.), bolg. *kuliba*, szerb, bulg., lengy. *koliba*, alb. *koljube*, rut. *koľyba*, újszl. *koliba, goliba*, oláh *koľibę* (MIKL. «die türken sind die verbreiter dieses sowie anderer griech. worte»). Bizonyos, hogy hozzánk is többféle forrásból került s a szókezdő *g* se biztosan önálló magyar fejlődés v. ö. újszl. *goliba*; — *kantár*: *gantár* (gannár, gadnár Nyr. 2:328.), *gantuár* «ászok, ászókfa» ~ ném. *kanter, ganter, gantner* (MELICH Deutsche Ortsn. 112.) v. ö. újszl. *gantar*, lengy. *kętnary*, olasz *cantiere*, középlat. *canterius*; — *kánya*: *gáju* (Bánfi-Hunyad), *gánya* (Győr vid.) ~ oláh *kaje, gaje*; — *gálicz kő* ~ *galitzenstein*; *kálity küvet* (Torontál, Szeged), *káricz* (Szeged) v. ö. «die neben-

form *káľity* scheint südslavisch zu sein, vgl. MATZ. 164.» (MELICH Deutsche Ortsn. 111. l.); — *gáncs* «impedimentum, trica» (NySz., MTSz.): *kancsot, kancsut vet* (MTSz.); *kancsal* «impedimentum, trica» (NySz.); — *gáncsol* «impedio» (NySz.) «birkózás közben a lábát a másíknak akadályúl veti» (MTSz.): *el-kancsal, kancsónyi* id. (MTSz.). Változatos e szónak a története; *gáncs* bizonyosan < olasz *gancio* való (KÚNOS NyK. 27:389. ÁSBÓTH NyK. 25:115. MIKL. Türk. El. s. v. *kandža*); viszont *kancs* származhatik akár-melyik szláv nyelvből, v. ö. szerb *kanža, kanča*, bulg. *kanža*, oláh *kandže, kanče*, a mely valamennyi oszm. *kanža* «horog» szóra vezethető vissza. Ez utóbbit KÚNOS i. h. olasz jövevényszónak tartja az oszm.-ban is, valamint MIKL. is Fremdw. 89^a, de Türk. El. i. h. ezt mondja «m. *gáncs* scheinen zu it. *gancio* zu gehören, das vielleicht auf das türk. *kandža* zurückgeht»; de bizonyos, hogy téved ezen állításával. A magyar *k* szókezdős változatra még hatással volt a *kancsal* «strabo, luscus» szó, melyet a MUSz. eredetinek tart. Ezt mutatja a régi *kancsal* «impedimentum» szavunk, továbbá viszont a másik fajta cserét *kancs* «kancsal» (MTSz.), de meg különben is van elég rokon jelentésű *k* szókezdős szavunk v. ö. *kampó, kankó* «kampó, horog», *kajmó, kajla* stb.; — *kunyhó*: *gunyhó* (NySz.); — *klázli*: *glázli*; — *kirzsa, kërzsa, korzsa*: *gërzsa, garzsa, gorzsa* «görcsös bot, mankó» ~ oláh *kırze* «krücke, stab» (SZINNYEI Nyr. 23:153.); — szláv *kilincs*: *gilincs*; — *kárdínál*: *gárdínál* (NySz.); — *gajd* «gesang», *gajdol* «lármáz, kurjongat, kornyikál, mint a részeg ember; óbégat; fecseg, bolondul locsog», *gajdorúl, gajdorász* «éktelenül, lármásan dalol, kornyikál» (MTSz.), *gajdász* «kiabál, kajdász», *gajdázik* id. (Nyr. 20:19, 527.): *kajdász* «kaját, kiált, lármáz, kajál-bajál», *kajdászás* «clamor» (NySz.), *kajda-bajdász, kajlácskodik, kajlácsol, kajdász, kajdászol* «kiált, éktelenül lármáz». Valószínű, hogy a *g* szókezdetű az eredeti, bárhonnan származzék is e szó. A *k* szókezdő hang pedig a *kajált, kiált* hatásából keletkezik. MIKL. tudvalevőleg a szláv eredetű *gajda* «duda», *gajdás* «dudás», *gajdázik* «dudál» szóhoz kapcsolja, s ezt czáfolja. HALÁSZ Nyr. 10:246. kiemelvén nagyon helyesen, hogy az id. szókban a *dudál* jelentés teljesen hiányzik (v. ö. még SZARVAS Nyr. 15:77.). Már ő is azt véli, hogy ugyanazon alapige rejlik bennük, mint a *kajál, kajált* szavakban. Nem épen lehetetlen; de figyelembe kell vennünk, hogy a szláv *gajde* az oszm. *gajda* mása (MIKL.

Fremdw. 89.) s ennek a jelentése nemcsak *duda*, hanem «das geschwätz» is (RADL. 2: 1544.). Azonban az is kétséges, hogy a szláv szók az ószmanliból eredő jövevényszók, mint MIKL. állítja i. h. Mert a litv. *gėdu, gėstu* «ich singe» vermutlich aus **gaid-* vgl. ai. *gāyati* «er singt» cf. litv. *gaidys* «hahn» mondja BRUGMANN (Vergl. Gr. I. 208. § 228.) s ebből a szó árja eredete következne, úgy hogy az oszm.-ban volna jövevényszó s nem a szlávban. Itt kapta azt a meghatározott «duda» jelentését. Tehát két réteget kell megkülönböztetnünk az átvételnek 1. *gajda* «duda» az újabb, 2. *gajdol* «lármáz, fecseg» régibb átvétel egyidejű az oszm. kölcsönvétellel. Azt hiszem, hogy a föntebbiektől egészen el kell választanunk ezeket: *gajdos* «félrészeg, részeg» (MTSz.), *meggajdul* «elkábúl, becsip, megbolondúl» (MTSz.), *gajdul* «inebrior» (NySz.): *meggajdul* «verrückt werden, den verstand verlieren» (NySz.) v. ö. *kajdul* (MTSz.); *kajdít* «bódít, ittasít, kábít» (MTSz.). Bizonyosan ebből a töből való *gajbatag* «féleszű, bolondos, hígyvelejű, buta», *gajdinás* «félrészeg, kótyagos».

Feltűnő szó továbbá a *kaj-neszes* «féleszű, bolondos», mert úgy látszik, hogy ez a *kaj* valamennyinek a töve. Mellette megvan *kajla-neszes* «bolondos»; de maga *kajla* is «1. görbe, 2. szeles, vigyázatlan, könnyelmű»; hasonlóképen *kajkó* «görbekezü v. lábú; esztelen, féleszű» v. ö. még *el van kajlásodva, el van kajlulva az esze* «kissé bolondos» (MTSz.). Nincs mit csodálkoznunk tehát, ha a *kaj* szót is (*kaj-neszes* is valahogy < *kaj-eszes* vált) ehhez a nagy családhoz sorozzuk. (Etymológiájáról majd más alkalommal beszélünk.)

Ugyanezen szócsaládban továbbá többször tapasztalhatjuk a *k ~ g* hangok váltakozását a szókezdeten pl. *kajcsos*: *gajcsos*; *kajmó*: *gajmó*, a minek az okát, ha talán nem is mindig, a távoli hasonulásban kereshetjük ép úgy, mint fent a *kajdít*: *gajdul* stb. szavakban.

Itt van végre a *gagyos* «félrészeg, kótyagos» (MTSz.); hasonló jelentésben *kótya, kótyás*, a melynek sok a származéka. Már a régi nyelvben is megvan *kotyogós* (v. ö. MTSz. NySz.), továbbá *kótyagos, kócsagos* (1. NySz. is), *kótyalagos* (MTSz.), *megkócsagosodik* (MTSz. NySz.), *megkócsagul* (NySz.). E szók, t. i. a *gajdos* + *kaj, kajla* + *kótyás* s családjuk kölcsönhatásából keletkezett (v. ö. *kala-kótya, kalótya, kalógya, galagógyi* «féleszű, hóbortos» MTSz.) a *gagyos* szó (< **ga-*

tyos v. ö. *gagya*: *gatyá* NySz.) s nem < újszl. *god*, or., lengy. *gody* «dies festus», mint MIKL. állítja (Nyr. 11:165.); az is természetes, hogy a bár külön eredetű *gajdol* «kiabál» és *gajdul* «beesip» jelentésben meg alakban is kölcsönösen hatottak egymásra, sőt a második *gajdul* s családja a *d* hangját valószínűleg e hatásnak köszönheti; — *kuruzsol*: *gurozsol*; — *kórdé*: *górdi* (Örség < ? olasz *carretta* «zweirädriger karren, wagen, kutsche»); — *kankó*: *gangó*, *gangócz* «kampó, horog»; — *kaliczka*: *galiczka*; — *kojtól*: *gojtól* «erösen füstöl, bűzölögve ég» v. ö. *kojt* «erős szagú, vastag füst» (eredete?).

Eredeti szók: *kebel*; *keleb* TihC. (v. ö. GKat. Titk. «ki így szól *keleb* s ki így *kebel*») *gremium*, *sinus*: *geleb* (MUNKÁCSI NyK. 25:258. < vogB. *kempli*, K. *képel*, T. *kipli*, osztB. *kimel* «kleiderschoos»); — *kutyorodik*: *gugyorodik* (v. ö. *guggan*, *guggyan*); — hogy *guzsorog* mellett is van *kuzsorog*, annak oka a rokon jelentésű *kuczorog*, bár az se lehetetlen, hogy a *kuzsorog* az eredeti v. ö. vogB. *kušeri* «göngyölödik, zsugorodik, ránczosodik»; — *kuksol*: *guggsol*, *gugszúl*, *guzsgúl* azt hiszem külön eredetű szók s csak egyező jelentésük miatt váltak egyenlő alakúvá; — *kavacs*, *kavics*: *kabics*: *gabics*; — *kövec*s: *göbec*s; — *kacsiba*: *gacsiba* «görbe, horgacs», bizonyára hatással voltak rá a *kajcsos*: *gajcsos*-féle alakok; — *köd*: *göd* (PhilFlor. 89. NySz.); — *kornyadoz*: *gornyadoz* (NySz.), v. ö. *kornyat*: *gornyadt*: *görnnyedt*: *gornyaszt* = *gunnyaszt*; *megkortyan* = *meggörnyed* (MTSz.); — *korty*: *gorty*; *kortyog*: *gortyog*, *gortyogat*: *kortyintgat*: *kortyant*: *gortyant*; — *kabógyás* (*kabolgyás* NySz.): *gabógyás*, *gaborgyás* «féleszü»; — *kepszekedik*, *kepiczkél*: *gebeszkedik*, *gebiczkél*; — *kutyor* («vízzel telt mély gödör»): *gugyor* («keskeny szűk völgy» Nyr. 7:367. valószínűleg jövevényyszó); — *kullog*: *gullyog*, *gulloktanac* (NySz.); — *köny*: *göny* (MA. NyK. 16:461.); — *kazda*: *gazda*; *kazdag*: *gazdag* (NySz.); — *kinczároz*: *ginczáz* «ficzánkol»; — *kusza*: *gusza* «hulladék kalászik, melyet gereblyével gyűjtenek össze» v. ö. *guzi-buzi* «mindenféle lim-lom», *összeguzmál* «összekuszál». Ezekből ered a szókezdő *g*.

Nem tudom megfejtetni a szókezdő *g* eredetét ezekben: *kólcz*, *kócz*, *kosz*; *gócz* «aspro» < tót *kolec* (MUNKÁCSI Halászat 22.); — *kácsa*, *kacsa*, *kácsér*: *gács*i, *gecze*, *gócza*, *gácsér*; — *koszperd*, *koczperd*: *goszperd* (NySz.).

Olyan szók is vannak, a melyek kezdetén $k \sim h$, $g \sim h$ vál-

takozik. De ezen esetekben gyakran külön szók kombinálásával van dolgunk. Röviden csak elsorolom az idevágó adatokat, nem is kimerítően. Ilyenek:

a) *kavar*: *habar*; *kabarék*: *habarék*; *kuburcz*: *habarcs*, *hibarcz* «hig sár» v. ö. *koborék*, *koboré*; *kuburczol* «összevissza kever» v. ö. *hadar*; bár az se lehetetlen, hogy a spirans cseréje történt mint $\theta\rho\acute{\iota}\xi \sim \tau\rho\acute{\iota}\chi\acute{o}\varsigma$; — *kankalék*: *hankalék* «kútgém, kútostor»; — *kapceziáskodik*: *hepeziáskodik*; — *kerge*: *herge* «szeles» v. ö. *herdeberde*; — *kókkadt* «sáppadt»: *hókkadt* «fakó, színehagyott, sáppadt»; csakogy *kókkadt* eredeti jelentése «siccus, omni virore ac vigore exhaustus» (NySz.) v. ö. *kókkad* «sáppad, hervad, lekonyul» (MTSz.), ellenben *hókkadt* < *hóka*; — *kupalag*: *hupolag*, *huppolyag* «tüzes pattanás, főlhólyagzás, hólyagforma daganat». SZINNYEI J. Nyr. 19:150. azt állítja, hogy *hupolyag* a *hólyag* < **hovolyag* megmaradt régibb alakja, sőt még ennél is régibb s eredetibb *kupalag*, minthogy teljes megfelelője lp. *koppalak* «pustula, papula», melylyel a MUSz. összehasonlítja. Ez persze lehetetlen, hogy a *hólyag*, **hovolyag* mellett fenmaradhasson ilyen ősi forma. Sokkal valószínűbb, hogy a *hupolyag* < *hólyag* a *huppad* «fölpuffad, földagad», *hupujka* «hólyag», *hupujkás* «hólyagos» hatása miatt teremtődött; hisz arra vall a többeli $ó \sim u$ csere is. Elesik tehát a másik feltevés is a *kupalag* szóról, sőt ez is bizonyosan valamiféle kombinálás (talán a *kupa*) eredménye; — *köppöget*, *köppent*, *köppint*: *höppöget* v. ö. *körpent*: *hörpent*; *beköppörczöl* «becsip, berüg, leissza magát»; — *künni*, *kunni*: *humni*, *húnyni*; — *kámpol*: *hámpol* «arczfintorgatással csúfol» (NySz., MTSz.).

b) *galuska*: *haluska* (külön forrásból vagy időből kerültek nyelvünkbe); — *gomolyog*: *homolyog* v. ö. *gomolya*: *homolya*, *homolyka*; — *göbörcs*: *höbörcs* «bibiresó, rög» (v. ö. *hopores*, *höpöresös*) < *göb*, *göbös* + *göröngy* + *hopores*; — *gője*, *gőlye*, *gönye* «nösténydisznó, anyadisznó»: *hülye* «hízott disznó» (Palócz); — *gömbörget*, *gömbörög*, *gömböjög*: *hömpölyget*, *hömpölyög*, *hempereg*, *hengerget*; — *gerdül*: *herdül* (de *hërdít*) v. ö. *herdeberde*; — *gunya*: *hunya* (v. ö. *galuska*: *haluska*).

SZÓMUTATÓ.

[Csak a legfontosabb adatokat tartalmazza.]

Rövidítések: cs. = cseremisiz; csu. = csuvas; é. = észt; f. = finn; l. = liv; lp. = lapp; m. = mördvin; mg. = mongol; o. = osztják; sz. = szamojéd; t. = török-tatár nyelvek; vg. = vogul; vt. = votják; z. = zürjén.

<i>bagócza</i> 47.	<i>garatyol</i> 21. 32. 33.	<i>gerjed</i> z. 36.
<i>gabics</i> 50.	<i>gargget</i> lp. 21. 32.	<i>gertti</i> - vt. 35.
<i>gácsér</i> 50.	<i>garkkät</i> - vt. 37.	<i>gér-puy</i> vt. 20.
<i>gácsi</i> 50.	<i>garnel</i> lp. 20.	<i>géral</i> - vt. 21. 37.
<i>gagan</i> m. 33.	<i>garvve</i> - lp. 38.	<i>girža</i> z. 19.
<i>gagäkt</i> - vt. 33.	<i>gats</i> z. 9.	<i>gibäd</i> vt. 44.
<i>gagó</i> 45.	<i>gatsön</i> z. 9.	<i>gilät</i> vt. 33.
<i>gägog</i> 33.	<i>gavve</i> lp. 40.	<i>gilt</i> - vt. 33.
<i>gagyós</i> 49.	<i>gavre</i> lp. 38.	<i>gilž</i> - vt. 33.
<i>gaja</i> 47.	<i>gazza</i> lp. 19.	<i>gir</i> - vt. 37.
<i>gajbatag</i> 49.	<i>gaerdne</i> lp. 33.	<i>girdalt</i> - vt. 37.
<i>gajd</i> 48.	<i>gaerrat</i> lp. 38.	<i>girža</i> z. 20.
<i>gajdinás</i> 49.	<i>gaerre</i> lp. 35.	<i>giži</i> vt. 19.
<i>gajdul</i> 50.	<i>gaersse</i> lp. 35.	<i>gibercs</i> 40.
<i>gakket</i> lp. 33.	<i>gaew're</i> lp. 38.	<i>gid</i> vt. 9.
<i>galagyol</i> 32.	<i>gebiczkel</i> 50.	<i>gid</i> vt. 9.
<i>galaty</i> 32.	<i>gecze</i> 50.	<i>gij</i> - t. 23.
<i>galatyol</i> 32.	<i>gége</i> 42.	<i>gilal</i> - z. 34.
<i>gáliczkő</i> 47.	<i>gegógya</i> 32.	<i>giläl</i> 34.
<i>gallet</i> lp. 23.	<i>gelegógyál</i> 32.	<i>gilöd</i> z. 34.
<i>gallaó</i> 33.	<i>gémberelkedik</i> 34.	<i>gilljot</i> lp. 32.
<i>gallaózik</i> 33.	<i>genel</i> 33.	<i>gilöd</i> z. 34.
<i>gállóka</i> 33.	<i>gentet</i> 33.	<i>ginczár</i> 50.
<i>gállókúzik</i> 33.	<i>gérázik</i> 33.	<i>girbe</i> 41.
<i>galuska</i> 51.	<i>gerd</i> vt. 34.	<i>girbics</i> 40.
<i>gáncs</i> 47.	<i>gerdti</i> - vt. 35.	<i>girdmedet</i> lp. 21.
<i>gantat</i> 33.	<i>gerdül</i> 51.	<i>girde</i> - lp. 36.
<i>gantaitšiny</i> z. 33.	<i>gerdžät</i> vt. 35.	<i>girtel</i> 37.
<i>gar</i> mg. 20.	<i>gerjal</i> - z. 36.	<i>girjy</i> z. 37.

- gor* vt. 33.
gort- vt. 33.
goarve lp. 40.
góbé 47.
gobmar lp. 41.
gobmat lp. 41.
gobmerde- lp. 41.
gócz 50.
gócza 50.
gogi vt. 42.
gogyl- z. 38.
golggat lp. 23.
gomolyog 51.
gond 11.
gop vt. 43.
goppát lp. 43.
goppe lp. 43.
goral- z. 37.
gorákjal- vt. 37.
gorzi- z. 21.
goszperd 50.
göbbszkezik 41.
göbe 42. 44.
göbecs 50.
göbedék 42.
göbész 42.
göböd 44.
göbölye 44.
göbörcs 51.
göbörodik 34.
göbü 44.
góczög 37.
göcs 34.
göcsört 34.
göge 51.
gög 42.
gögöj-szemü 42.
gögör z. 38. 40.
gögört- z. 38.
gögral- z. 38.
gömböjög 51.
göny 50.
gönye 51.
göp z. 43.
göpöl z. 43.
göpt z. 43.
gör 34.
gör- z. 37.
görbe 39. 41.
görbed 41.
görcs 34.
görcsös 35.
görd vt. 34.
görd- z. 36. 37.
gördül 38.
gördzem z. 34.
görgés 36.
görget 36.
görhe 36.
görhes 35.
görhö 36.
görhöny 36.
görnicsöl 36.
görnied 38. 41.
görnöl 37.
göröd z. 34.
görög 38. 41.
görökty- z. 36.
görönczöl 37.
görözdöl 37.
görzál- z. 34.
görzséd 38. 41.
görzsöny 36.
götš t. 32.
gözsörtös 34.
guba 43.
gubankodik 41.
gubbad 41.
gubirás vt. 40. 41.
gubre vt. 40.
gud-vt. t. 37.
gudjy- z. 37.
gudon vt. 37.
gudu 37.
gug z. 45.
guga 41.
guggol 45.
guggolás 45.
guggos 45.
gugó 45.
gugödney z. 45.
gugön z. 45.
guguj 45.
gugyorodik 28.
gulásztra 47.
gulz- vt. 33.
gunbyr z. 40. 41.
gunya 51.
guöppe lp. 43.
gur vt. 21. 37.
gurba 41.
gurgács 39.
gurgucz 39.
gurgulya 39.
gurgyesz 47.
guriga 39.
gurog 39.
guröd- z. 37.
gurz- vt. 21.
gusza 50.
guto vt. 37.
guzi 50.
guzmál 50.
guzsorog 50.
gübe 42.
gübü 42. 44.
gübül 44.
gügü 41.
gümbeszkezik 41.
gürz- vt. 21.
gybad z. 44.
gybal- z. 44.
gyljal- z. 32.
gyljed- z. 32.
györ z. 33.
györt- z. 33.
hab 5. 44.
habar 51.
had 5.
hág 5.
hagy 6.
hagymáz 12.
haj 15.
háj 6.

- hajar* sz. 13.
hajlik 7.
hajnal 13.
hajó 6.
hajt 6.
halni 7.
hal 7.
hál- 7.
halad 8.
hálea sz. 7.
hall 8.
halnal 15.
háló 8.
hámpol 51.
hamu 8.
hanial 15.
hankalék 51.
hanyatt 8.
haragszik 15.
harakáj 17.
hárám 16.
behárámol 16.
haris 17.
harka 18.
harkáj 18.
harkács 18.
harkály 17.
harkány 17. 18.
három 8.
harukár 19.
hasít 8.
hat 8.
hát 8.
hattyú 9.
ház 9.
héj 15.
héju 15.
héjju 15.
hempereg 51.
hengerget 51.
hepcziáskodik 51.
herde-berde 51.
herdül 51.
herge 51.
herkáj 17.
- herkál* 18.
hodai 10.
hokkad 51.
hol 9.
hold 10.
hollali nep 10.
holló 10.
holmi 16.
holnap 10.
holta kelve 10.
holval 10.
hólyag 51.
homlít 10.
homlok 10.
homolyog 51.
hónalj 11.
horkol 16. 22.
hornyol 15. 37.
horóki tung 18.
horol 15.
hortyog 36.
horzsol 15.
hosszú 11.
höbörcs 51.
hömpölyög 51.
höppöget 51.
hörpent 51.
hugy 12.
húgy 12.
humni 51.
huny 11.
hunya 51.
hunyorít 11.
hupolyag 51.
hurít 16.
hurogat 16.
hurol 16.
húz 12.
hülye 51.
had- o. 7.
hallem o. 7.
haqör- mg. 25.
haquraj mg. 25.
hāχrai o. 17.
haj- o. 6.
- hajtep* vg. 6.
hāl- t. 6.
hāl- vg. 15.
halévat o. 10.
halgi vg. 8.
halí- mg. 8.
halí vg. 8.
halp vg. 15.
hām- t. 6.
hanalem o. 5.
hanggi vg. 5.
hanl vg. 11.
hanši vg. 11.
hanštem o. 11.
hāp vg. 6. 7.
harada- mg. 16.
harqiss mg. 16.
hari t. 20.
harizoza- mg. 16.
haradagan o. 18.
haro- mg. 15.
harozol mg. 15.
haröl mg. 15.
harol mg. 15.
hartendem o. 15.
harzagan o. 18.
hasap vg. 12.
hasi vg. 12.
hasmāti vg. 12.
hat o. 9.
hat- o. 7.
hažap o. 12.
hāj vg. 15.
hāji vg. 6.
hāli vg. 7.
hālmāli vg. 7.
hāmi vg. 10.
hāmitaxti vg. 10.
hāyγā vg. 9.
hāni vg. 8.
hānt vg. 5.
hāzrei vg. 17.
hārs-χars vg. 17.
hārtzen vg. 18.
hārti vg. 16.

- χασά* vg. 11.
χάτ vg. 8.
χάτάν vg. 9.
χείρεdem o. 15.
χέvel csu. 13.
χίρ- csu. 15.
χόδα o. 16.
χόδαι-χυντ o. 10.
(kat-)χοχίι vg. 11.
χόχτ- o. 6.
χογ- o. 6.
χογε o. 10.
χοjem o. 8.
χοjū t. 6.
χοjun- t. 6.
χολ vg. 10.
χόλ vg. 16.
χολαem o. 7.
χολāη vg. 16.
χόλεp o. 8.
χόleut o. 10.
χόli vg. 8.
χολit vg. 10.
χολlem o. 7.
χom csu. 5.
χom o. 10.
χomdá o. 10.
χomalīη o. 10.
χombēltlem o. 10.
χomla o. 10.
χon o. 8. 11.
χon o. 13.
χonđil o. 14.
χonēm o. 11.
χonēη-pete o. 11.
χονχρα o. 17.
χonnoχ o. 11.
χonś- o. 13.
χonśipta o. 13.
χonślem o. 13.
χonśman o. 13.
χont o. 12.
χonža o. 9.
χōp o. 6.
χordem o. 16.
- χorem* o. 15.
χoretlem o. 16.
χorго-ul mg. 18.
χorja mg. 16.
χorjan mg. 16.
χōs vg. 12.
χos- o. 12.
χōt o. 9.
χot o. 9.
χotā vg. 9.
χotāl vg. 9.
χote o. 10.
χotel vg. 9.
χōtēη o. 9.
χoteη o. 10.
χoti vg. 10.
χotojānχat o. 10.
χou o. 11.
χū o. 11.
χuj vg. 13.
χuji vg. 7.
χul vg. 7.
χul o. 7.
χul vg. 12.
χulax o. 10.
χulēχ o. 10.
χūlem o. 8.
χūli vg. 6.
χullem o. 8.
χum vg. 10.
χump vog. o. 5.
χūn vg. 10..
χunē o. 9.
χunēmtalem o. 11.
χunēη-pat o. 11.
χunś vg. 12.
χunt vg. 8.
χūnti vg. 9.
χuntil o. 14.
χunža o. 9.
χura csu. 25.
χuran o. 16.
χurčka csu. 18.
χūrēm vg. 8.
χūrēti vg. 15.
- χurmem* o. 15.
χursadem o. 15.
χūrteli vg. 15.
χuruk csu. 25.
χūs vg. 12.
χusāti vg. 8.
χusililem o. 12.
χūs- o. 12.
χuslem o. 12.
χušta χo o. 12.
χut o. 8.
χut o. 7.
χūt- vg. 6.
χutan mg. 9.
χūtaχli vg. 8.
χūtāi' vg. 8.
χuv- csu. 6.
χuz o. 12.
χuzili- o. 12.
χūrā mg. 16.
χol- csu. 6.
χul- csu. 6.
kaari f. 39.
kabarih lp. 41.
kabócza 47.
kabógyás 50.
kaczároz 24.
kacs 19.
kač- t. 24.
kácsa 50.
kacsiba 50.
kacsint 22.
kacsó 19.
kada 38.
kagaki- cs. 33.
kagan t. 33.
kagyló 47.
kaila f. 14.
kaimo f. 13.
kaimota f. 14.
kaislal- o. 22.
kait- t. 23.
kaj- csu. t. 23.
kaj- cs. 23.
kaj- m. 23.

- kaj-neszes* 49.
kajja sz. 13.
kajasta f. 14.
kajata f. 17.
kajesos 49.
kaje f. 13.
kajene f. 14.
kajgona 46.
kajik t. 6. 7.
kajla 48. 49.
kajmó 48.
kajos f. 13.
kajt 22.
kajti 22.
kajtár 23. 24.
kajtárkodik 23. 24.
kajtat 22.
kaju f. 13.
kal t. 6.
kale-yui o. 23.
at-kalem o. 23.
kaliba 47.
kaliczka 50.
kámpol 51.
kampu f. 40.
kampura f. 41.
kayai t. 27.
kongal t. 26. 27.
kayge é. 27.
kayirak t. 27.
kaygirū t. 26.
kanittaa f. 33.
kankad 26.
kankai l. 27.
kankalék 26. 51.
kankarikó 26.
kankera f. 27.
kancku f. 27.
kankó 50.
kani f. 8.
kañsi vg. 13.
kantár 47.
kánya 47.
kapczúskodik 51.
kápppek lp. 44.
kar o. 17.
kar vg. 17.
kar 19. 21.
(ki)kar z. 19.
kar t. 20.
karačaj t. 18.
karag t. 20.
kárál 21.
karám 16.
karang cs. 39.
karase lp. 15.
karate lp. 15.
karatyol 21. 32. 36.
koraža t. 20.
karèa t. 17. 18.
karčegan m. 18.
karčes lp. 22.
karčyga t. 18.
harsú 22.
kárdinál 48.
kardniel lp. 20.
kareyel lp. 20.
karés vg. 22.
karga t. m. 18.
karga t. 16.
kargč cs. 18.
kargiš t. 16.
kargi vg. 21.
kargi z. 21.
kargo m. 18.
karhite lp. 16.
kari t. 20.
karicsál 21.
karika 39.
karing 39.
karis o. 22.
karit 39.
karitál 21.
karjos 20.
karju é. 21.
karkaitny z. 16.
karkara t. 17.
karkal cs. 22.
karkilda t. 22.
karknit z. 16.
karoš cs. 17.
károq 21.
káromkodik 21.
karödny z. 16.
kárpál 21.
kars vg. 22.
karš csu. 17.
karše cs. 17.
kartaga t. 18.
karvaly 17.
karvas 20.
karzi z. 21.
kaš csu. 24.
kāšeli vg. 22.
kāsi vg. 24.
kaslem o. 24.
kāsti vg. 24.
kāš o. 13.
kašad o. 22.
kašalal o. 22.
kašan t. 12.
kašat o. 22.
kašmus o. 13.
katt lp. 15.
kaur t. 25.
kauvar lp. 38.
kavar 51.
kavis t. 25.
kavics 50.
kāvrem o. 25.
kavvar lp. 38.
kažal z. 22.
kažar csu. 24.
kazda 50.
kazdag 50.
käkk é. 42.
käli vg. 23.
känš m. 19.
känže m. 19.
kärndnot lp. 34.
käreü f. 36.
käristä f. 36.
kärnätä f. 36.
kärrittä f. 36.
kärse lp. 39.

- kärš* cs. 17.
käyrä f. 41.
kebel 50.
ked m. 15.
keferczél 25.
kelam cs. 23.
keŋk é. 27.
kepezkedik 50.
keprös z. 40.
ker m. 35.
kēr é. 38.
kerä f. 35.
keräkkä f. 35.
kerät- vt. 37.
kerätä f. 35.
kerčkon vt. 35.
kérés o. 22.
kerettyü 37.
keŋge 51.
kerho f. 38.
keri f. é. 38.
kerknan m. 36.
kerla- o. 39.
kermä f. 34.
kernan m. 36.
kerrey 37.
kert- vt. 35.
kerül cs. 30.
kěsem o. 24.
kesi f. 15.
ketet 22.
kétian m. 34.
kevére- m. 38.
kéverl- o. 25.
kezi é. 15.
kěčėk csu. 19.
kěčka csu. 19.
kēr- vt. 15.
kėrgan m. 37.
kėrle- csu. 22.
kėrsi m. 17.
kěžėk csu. 19.
khajtut- vg. 7.
khargut- t. 16.
kharšim vg. 17.
khərji vg. 15.
khəšiti vg. 24.
khəšėmtė vg. 8.
khøj- vg. 7.
*(löl-)*khoner vg. 11.
khoyaš t. 13.
khøjlatė vg. 7.
khölė vg. 7.
khōns vg. 12.
khul o. 7.
khulem vg. 8.
khulp vg. 8.
khultėy o. 10.
khunė vg. 11.
khunš vg. 19.
khuš-wüt vg. 12.
khüti vg. 8.
khwəsi vg. 8.
khwəše vg. 11.
khwənit- vg. 11.
khwəri vg. 15.
khwörėz vg. 10. 18.
khwoiti vg. 6.
khwołili vg. 6.
khwołti vg. 6.
khwuji vg. 7.
kia z. 13.
kil vt. 12.
kimal- z. 11.
kimät vt. 11.
kimiń z. 11.
kimös z. 11.
kin- vt. 11.
kingrai- t. 26.
kiŋir t. 27.
kińirt- vt. 11.
kir- vt. t. 15.
kir z. 15.
kiräkt- vt. 16. 21.
kirgai t. 17.
kirgaul t. 18.
kirgu t. 17.
kiri- t. 15.
kiris t. 16.
kiriž vt. 39.
kirkila- t. 22.
kirkira t. 17.
kirna- m. 16.
kirs- z. 15.
kiržal- vt. 16.
kide- é. 12.
kieri- f. 38.
kievr lp. 38.
kil csu. 9.
kil z. v. 15.
kilincs 48.
kilkäti vg. 34.
kinczárož 50.
kiŋk é. 24.
kingrai- t. 27.
kinka f. 27.
kiperä f. 40.
kira- é. 21.
kirä m. 35.
kirga- é. 21.
kirgeč lp. 18.
kirgil t. 18.
kirin é. 21.
kirinks m. 35.
kirjua f. 21.
kirkua f. 21.
kirnan m. 35.
kirnä m. 35.
kirte- lp. 39.
kirzsa 48.
kitu- f. 12.
kiverä f. 38. 40.
kiwerda- é. 38. 40.
kiž cs. 19.
kläzli 48.
kläris 47.
koj vt. 6.
koloi- t. 23.
korgoš- cs. 38.
koring- cs. 22.
korkal- cs. 15.
ko cs. 5.
kobolya 43.
koczog 24.
koczorász 24.

- kócsagos* 49.
koča- t. 24.
kodjas z. 37.
kodjy- z. 37.
köer é. 40.
kofernyál 25.
kóficz 25.
kofirczol 25.
kofrityol 25.
kog- t. 6.
kögar é. 38.
koi f. 13.
koišlan- cs. 14.
koit é. 13.
koita é. 13.
koj- vg. cs. 23.
kojak t. 6.
kojöl t. 6.
kojtat 22.
kojtöl 50.
kojtorog 22.
koju t. 6.
kokka f. 42.
kókkadt 51.
kokkara f. 42.
kol t. 20.
kola z. 9.
kölánk o. 10.
kólcz 50.
kole sz. 7.
koli é. 23.
koloncz 47.
kom t. 5.
koman m. 11.
komdos cs. 11.
kömelda- é. 40.
komtaš cs. 11.
konča- m. 11.
koie- m. 11.
kongeltaa f. 26. 27.
kongertaa f. 26. 27.
kongilo vt. 26.
kongiro vt. 26. 27.
kongorgat 26.
kongota- é. 26.
konka f. 27.
konkaroita f. 26.
konkelo f. 20.
konkero f. 26.
konkka f. 27.
konkkia f. 27.
konko f. é. 27.
konkorodik 26.
konkrane é. 26.
konitse- m. 11.
konž- cs. 12.
ko'pe lp. 43.
kópé 47.
kopéke l. 43.
kopola 43.
koppa f. 43.
koppmu lp. 41.
korak t. 25.
koram m. 16.
korata f. 16.
korczog 21.
körd é. 40.
kordé 50.
kordovány 47.
korég o. 18.
korék csu. 25.
korfínyál 25.
korlta- m. 21.
koriš m. 17.
körin é. 21.
korista f. 16.
korkirat- t. 22.
korku- é. 39.
korla- t. 22.
kornata f. 21.
kornyadoz 50.
kornyál 21. 37.
kornyat 50.
kornyicsol 21.
kornyikál 21. 37.
kornyikol 21.
kóró 25. 47.
koro- t. 25.
korog 21. 37.
korsata f. 18.
korskan é. 16.
korse lp. 34.
korš m. 17.
korta- m. 21.
korty 50.
kortyog 21.
kos- z. csu. 24.
kostašk- vt. 27.
koš- t. 24.
koški- vt. 24.
koslár 25.
koslat 24.
koslatéroz 24.
kosléroz 24.
koštám cs. 24.
kószál 23. 25.
koszmorodik 23.
koszog 23.
koszperd 50.
(el-)koszog 23.
kotan t. 9.
kotécz 47.
kótya 49.
kótyagos 49.
kótyalagos 49.
kou sz. 13.
kov- t. 6.
kóvályog 23.
köwer é. 40.
kovera f. 40.
köverl- o. 25.
kovra t. 25.
köbar é. 40.
köd 50.
kölöngy 47.
kömörödik 34.
kömp- vg. 44.
köyerali vg. 26.
könka l. 27.
köpecz 43.
köppint 51.
köppöget 51.
köpü 42. 43.
kör 38.
kör- z. 39.

- körlo*- esu. 21.
körpent 51.
kört- z. 35.
*kövec*s 50.
kövrö l. 40.
kövrös l. 38.
köyreä f. 41.
krajczár 47.
kréta 47.
kü- t. 6.
kuczorog 28.
kucsma 47.
kuczorodik 28.
kúdorog 23.
kufar- 25.
kuj- vg. 23.
kujja sz. 13.
kujas t. 13.
kujö t. 6.
kujtorog 22.
kukäl l. 42.
kukkan 28.
kukku f. 42.
kukora 26.
kukorodik 26. 27.
kukós 45.
kuksol 50.
kula- t. 23.
kule- é. cs. 23.
kulata- é. 23.
kulge- é. 23.
kulkea f. 23.
kulku f. 23.
kullog 50.
kulo f. 23.
kümmi 12. 51.
kum- es. 11. 12.
kumara f. 11. 40. 41.
kumo f. 40, 41.
kunczorog 28.
kungirjal- vt. 26.
kungiro vt. 26.
kunkor 26.
kunkorik 26.
kunl' o. 14.
kunš o. 19.
kuntorog 28.
kunyhó 48.
kunytyorog 28.
kuo vt. 15.
kuopata f. 43.
kuoppa f. 43.
kuoppero f. 43.
kuorset lp. 16.
kupa 43. 45.
kupalag 51.
kupea f. 41.
kupera f. 41.
kupolya 43.
kur vt. 20.
kur- t. 25.
kura t. 25.
kura- é. 21.
kurczant 21.
kurdol 21.
kure f. 39.
kurek o. 18.
kurgat 21.
kurgi- z. 21.
kurgyäl 21.
kurjant 21.
kurjombäl 21.
kurili vg. 21.
kurista f. 21.
kuritawé vg. 21.
kurittyol 21.
kurkinda- t. 22.
kurkula- t. 21.
kurkku f. 22.
kurksi- z. 21.
kurnuta f. 21.
kuro vt. 25.
kurrog 21.
kurru f. 39.
kurskaa f. 21.
kuru t. 25.
kuruk t. 25.
kurutyol 21.
kuruzzsol 50.
kušpi vg. 24.
kušt- cs. 24.
kusza 50.
katat 22.
kutyor 50.
kutyorog 22. 28.
kuurim o. 25.
küdi é. 34.
küdisema é. 34.
kügar é. 38. 40.
kün é. 19.
küngka l. 27.
küpi 42.
kür é. 38.
küra- é. 38.
küz é. 19.
kykkä f. 42.
kykrä- f. 38. 40.
kyl'- z. 15.
kymerä f. 40.
kynsi f. 19.
kyrä é. 38.
kyrmy f. 40.
kystašk- vt. 24.
kyšaš- z. 24.
kyry é. 39.
kyz z. 19.
kwala vt. 9.
kwäli vg. 23.
kwara vt. 21.
kwarat- vt. 21.
kwarget- vt. 21.
kwäj- vg. 23.
kwänš vg. 19.
kwons vg. 19.
kwos vg. 19.
mos vg. 12.
moš o. 12.
mož cs. 12.
muš o. 12.
omo cs. 5.

- 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István*. II. *Vaszary Kolozs*. III. *Révész Imre*. 1 K 20 f. — VII. *Bartalus István*: Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. *Télfy Iván*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics György*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.)
- VII. k. I.** *Barna Ferdinánd*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz József*: Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznosítása. 20 f. — III. *Zichy Antal*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: Kapcsolat a magyar és szomi irodalom között. 20 f. — V. *Barna Ferdinánd*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Télfy Iván*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre Sándor*: A nevek uk és ük személyragairól. 40 f. — VIII. *Ballagi Mór*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery Ármín*: A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf György*: Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.)
- VIII. k. I.** *Dr. Ábel Jenő*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz Arvid*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Ágost*: Tanulmány a japáni művészetéről. 2 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Pázmányi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer Aurél*: Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder Károly*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre Sándor*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.)
- IX. k. I.** *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Ágost*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi Mór*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery Ármín*: A hunnok és avarok nemzetsége. 60 f. — V. *Hunfalvy Pál*: A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. 60 f. — VI. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna Ferdinánd*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska Kálmán*: Schopenhauer esztetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont Ignác*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich Mihály*: Magyar egyház népének a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi Zsigmond*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.)
- X. k. I.** *Simonyi Zsigmond*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich Gusztáv*: Etzelburg és a magyar hünmonda. 40 f. — III. *Hunfalvy Pál*: A M. T. Akadémia és a szémi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics György*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi Mór*: Baranyai Decsi János és Kis-Viezay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz Vilmos*: Euripidesz tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász Károly*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich Mihály*: Cationale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab Elek*: Az erdélyi hirlap-irodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich Gusztáv*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett. 80 f. — XI. *Bartalus István*: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Bánóczy József*: A magyar romanticismus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.)
- XI. k. I.** *Hunfalvy Pál*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Télfy Iván*: Ujgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Télfy Iván*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder Károly*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery Ármín*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth Béla*: Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss Ignác*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher Ignác*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna Ferdinánd*: Vámbery Ármín «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi Mór*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vámbery Ármín*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.)
- XII. k. I.** *Dr. Kont Ignác*: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy Sándor*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász Béla*: A reflexiv és valláserkölcsi elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernát*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vámbery Ármín*:

- A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf György*: Kik-től tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury József*: A kasztanumi-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Télffy Iván*: Nyelvészeti inozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenszszonya. 40 f. — X. *Brassai Sámuel*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kuun Géza*: A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel Jenő*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.)
- XIII. k. I.** *Heinrich G.*: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel Jenő*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna Ferdinánd*: A votjákok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gábor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis viszhang Vámbéry Armin ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szily Kálmán*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich Mihály*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics György*: Szórendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz Vilmos*: A kisebb görög tragikusok tropusai 20 f. — XII. *Télffy Iván*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.)
- XIV. k. I.** *Ábel Jenő*: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics György*: Szórendi tanulmányok II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép házassági szokásai. 60 f. — IV. *Télffy Iván*: Jelentés ujhellén munkákról. 60 f. — V. *Kálmány Lajos*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Putnoky Miklós*: Etymologicum magnum Romaniae. 40 f. — VII. *Simonyi Zsigmond*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai Sámuel*: Szórend és accentus. 80 f. — X. *Télffy Iván*: Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy Géza*: Euhemeri reliquiæ. 1 K 20 f. — XII. *Vikár Béla*: Gáti István steanographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.)
- XV. k. I.** *Dr. Schreiner Márton*: Az iszlam vallásos mozgalmain az első négy században. 60 f. — II. *Haraszi Gyula*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi Zsigmond*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy Pál*: Az aranyosszéki inohási nyelvemlékek. 30 f. — V. *Zichy Antal*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Télffy Iván*: Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — VII. *Ponori Theurewk Emil*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth Oszkár*: A hangsúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás és az idegenszerzéségek. 1 K 20 f. — X. *Télffy Iván*: Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl Sándor*: Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kuun Géza*: Ujabb adatok a kün Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.)
- XVI. k. I.** *Finály Henrik*: A besztercei szószedet. 4 K. — II. *Goldziher Ignác*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth Oszkár*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz Vilmos*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Télffy Iván*: Uj-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Télffy Iván*: Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szamotoi István*: A Murnelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedüs István*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kúnos Ignác*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedüs István*: Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.)
- XVII. k. I.** *Dr. Mahler Ede*: Egyiptologiai tanulmányok a chronologia köréből. 30 f. — II. *Kúnos Ignác*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Dr. Kégl Sándor*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich János*: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma Ferenc*: Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Dézi Lajos*: Sz. Agoston regulának magyar fordítása C. lius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai Károly*: Czakó Zsigmond ismeretlen drámái költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay Gyula*: Szent István veszpremvölgyi donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler Ede*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Szimnyei József*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1898—1901.)
- XVIII. k. I.** *Gyomlay Gy.*: Böcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K. 20 f. — II. *Katona L.*: Temesvári Pelbárt Példái. 1 K 20 f. — III. *Némethy G.*: A római elegia viszonya a göröghöz. 48 f. — IV. *Thury J.*: A «Behdset-ül-Lugat» csagatíj szótár. 1 K 20 f. — V. *Katona L.*: Alexandriai sz. Katalin legendája középkori irodalmunkban 1 K 60 f. — *Dr. Cserépy J.*: Határidőszámítás a rómaiaknál. 40 f.